

Nevládní organizace v oblasti lidské bezpečnosti na pozadí (neo)liberálního řádu

NIK HYNEK

Non-governmental Organizations in Human Security in the Context of (Neo)Liberal Order

Abstract: The presented analysis critically investigates the role of non-governmental organizations (NGOs) in the area of human security, specifically in humanitarian disarmament. The objective of the first half is to map the existing discourse on NGOs in this area. After an outline of the characteristics of the field, what follows is an empirical analysis of the discourse on the campaign to ban landmines in its much celebrated role of a model of humanitarian disarmament. The second half has a rebuttal of the belief in the emancipatory role of NGOs in this issue area as its main aim. Foucault's theorization and conceptualization of the development of liberalism and neo-liberalism serve as the basis for this task. The provided interpretation rests on three arguments. First, the notion of newness and lack of precedents regarding the role of NGOs in this area is flawed. Empirical material that deals with 19th Century liberally-based campaigns for humanitarian disarmament will be used to support this claim. Second, the image of soft power as allegedly characterizing the relationship between NGOs and governments in this area is challenged. In order to correct such a portrayal, characteristics of the recent neo-liberal, disciplinary regime in which NGOs have had to operate are provided. Finally, the commonly held idea that one needs to study the accompanying processes at the global level is rectified. As a result, it is argued that micro-processes within domestic institutional settings and the move from the domestic transformations of the non-profit sector in Canada to the global desecuritization of human security also need to be examined.

Key words: human security, humanitarian disarmament, Foucault, neo-liberalism.

Tato stať se zaměřuje na kritické zmapování role nevládních organizací (*non-governmental organizations, dále jen NGOs*) v oblasti lidské bezpečnosti, specificky pak v humanitárním odzbrojení. Cílem první části staťi je *analýza stávajícího diskurzu o nevládních aktérech v oblasti lidské bezpečnosti a nového humanitarismu a jeho kritické zhodnocení*. Tato část začíná nástinem jednotlivých konceptů, zejména objasněním vztahu mezi fenoménem nového humanitarismu a lidské bezpečnosti. Její součástí bude vymezení druhého konceptu jako explicitní bezpečnostní doktríny, založené na liberálních premisách nového humanitarismu. Konceptualizace pokračuje rozbořem vztahu mezi lidskou bezpečností a samotným humanitárním odzbrojením. Tato část pole lidské bezpečnosti byla záměrně vybrána z toho důvodu, že je považována za nejdůležitější příklad nárůstu emancipace a vlivu NGOs v roli aktérů přinášejících normativní změnu. První část staťi pokračuje vy-

mezením nejdůležitějších charakteristik nového humanitarismu na příkladu doktríny lidské bezpečnosti a specifické oblasti humanitárního odzbrojení. Jako tři základní rysy jsou identifikována tvrzení, jež se běžně vyskytují v existující literatuře. V prvním případě jde o představu novosti a bezprecedentnosti existence zkoumané oblasti a fenoménu (viz již samotný „nový“ humanitarismus) a související role NGOs. Druhý rys spočívá na představě využití měkké moci jako prostředku k dosažení humanitárního odzbrojení. Měkká moc bude stručně představena a pozornost se zaměří nejen na její údajnou přítomnost ve zkoumané oblasti, nýbrž i na její dopady. Měkká moc je úzce spojena s konceptem nové diplomacie, za jehož nejdůležitější charakteristiku je považována demokratičtější zahraničně-bezpečnostního politického procesu, účast NGOs na konzultačním procesu a symbiotický vztah mezi NGOs a vládami zainteresovaných států. Modelovou zemí pro účely této stati je Kanada v roli střední mocnosti se specifickou kolektivní identitou vystavenou kolem lidskobebezpečnostní agendy. Třetím studovaným charakteristickým rysem je domnělý globální charakter lidskobebezpečnostních činností NGOs za humanitární odzbrojení. První část stati posléze empiricky zkoumá diskurz o zákazu nášlapných min v její často zdůrazňované roli modelu humanitárního odzbrojení. V rámci analýzy souvisejícího diskurzu jsou rozlišeny tři typy studií, které se všechny shodují na základní dynamice kampaně. Tato část končí kritickou metaanalýzou stávajícího diskurzu o kampani za zákaz nášlapných min (dále jen APL kampaně). Zpochybnění se dočká nejen romantická představa o fungování nadnárodní sítě Mezinárodní kampaně za zákaz nášlapných min (*International Campaign to Ban Landmines – ICBL*), sdružující nevládních organizace požadující zákaz nášlapných min (dále jen APLs), v roli domnělé sítě inkluzivního a demokratického charakteru, ale i vhodnost výběru teoretické perspektivy a časového rámce pro plastické porozumění roli NGOs v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení.

Cílem druhé části stati je *vyvrácení představy o emancipační roli NGOs v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení*, jak byla představena v rámci předchozí analýzy existujícího diskurzu. Jelikož alternativní interpretace role NGOs v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení je vystavěna na zcela jiných předpokladech i poznatcích – a to teoreticky, konceptuálně i empiricky –, tato část stati bude zahájena představením samotného teoretického rámce. Za jeho základ je zvolena Foucaultova teorizace a konceptualizace vývoje liberalismu a neoliberalismu. Ty umožní studium proměny role NGOs na pozadí proměny koncepce role státu a vlády, nikoli jejich problematické oddělení, jako je tomu v případě existující literatury. Pozornost je zaměřena zejména na dynamiku důležitou pro téma stati, tedy na vývoj vztahu mezi nevládní sférou a vládou, zejména pak na ekonomické a politické transformace měnící tento vztah. Po načrtnutí liberalismu 19. století je pozornost směřována zejména na období, rozhodující pro argument této části stati, tedy na proměnu role občana ve společnosti na pozadí přechodu ordoliberalismu v neoliberalismus chicagské školy. Právě tato analýza umožní porozumět nejdůležitějším charakteristikám neoliberální racionality vládnutí s její individualizující a totalizující dimenzí. Jde o zcela zásadní vhléd pro interpretaci empirických zjištění v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení ve druhé části stati. Tato část následně přináší alternativní interpretaci nejdůležitějších charakteristik studovaného tématu. Reinterpretace je založena na třech argumentech, jež jsou negativně vymezeny vůči třem rysům obsaženým ve stávajícím diskurzu (představeným v první části stati) a formují vlastní strukturu druhé části stati.

Prvním argumentem je, že stávající představa o novosti a bezprecedentnosti role NGOs v oblasti humanitárního odzbrojení je mylná. Tato představa bude vyvrácena pomocí vztahů studované oblasti ke kontextu lidskobebezpečnostní legitimace liberálně založených kampaní humanitárního odzbrojení z 19. století. Související část ukáže, že kampaně za zákaz APLs měla tematicky i z hlediska zapojení nevládních aktérů a dynamiky vlastní kampaně historického předchůdce v liberálních humanitárních kampaních 19. století. Právě li-

berální koncepcí bezpečnosti s důrazem na trpícího jedince jako předmět bezpečnosti, aktivní účast nevládních aktérů na formulaci problému a vlastní advokační činnosti jsou identifikovány jako spojnice více než sto let oddělených kampaní. Ačkoliv bude ukázáno, že dynamika těchto kampaní byla podobná, součástí této části bude i zvýraznění charakteristik, v nichž se humanitární odzbrojení po skončení studené války odklonilo od historického předchůdce. Kritika prvního rysu je tedy založena na diachronním řezu.

Druhým argumentem je, že stávající představa o měkké moci, která existuje ve vztahu mezi NGOs a vládami v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení, je mylná a neposkytuje výstižný obraz povahy těchto vztahů. Tato představa bude vyvrácena prostřednictvím empirické analýzy neoliberálního disciplinárního režimu, v němž se NGOs činné v oblasti APLs ocitly po podpisu Úmluvy o zákazu použití, uskladňování, výroby a transferu protipěchotních min a o jejich likvidaci, známé též jako *Ottawská úmluva* (1997), zakazující používání, výrobu, skladování a obchod s APLs. Empirická analýza role NGOs po roce 1997 ukáže, že představa o emancipaci a nárůstu politického vlivu NGOs v této oblasti je mýtus a že se NGOs naopak ocitly v roli depolitizovaných a na vládě finančně závislých subjektů. Jejich činnost není posléze orientována na politickou nátlakovou činnost, nýbrž na zabývání se nepolitickou implementací vládou schválených programů v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. Jako klíčový vztah mezi NGOs a vládou bude identifikován tzv. nový kontraktualismus, v jehož rámci jsou činnosti i podoba NGOs jako takových strukturovány neoliberálními vládními požadavky.

Třetím a posledním argumentem je, že stávající představa o výhradní, či dokonce primární důležitosti globálního charakteru a zvolení globální roviny analýzy pro studium role NGOs v lidské bezpečnosti a v humanitárním odzbrojení jsou z explanačního hlediska neproduktivní. Tato představa bude nahrazena argumentem o nezbytnosti studia mikročinností uvnitř stávajících státních institucionálních struktur. Cílem této části stati bude ukázat, že ačkoliv samotná APL kampaň proběhla i díky globálním faktorům, existují zde též jiné důležité faktory. Důraz je kladen zejména na dřívější ekonomické transformace neziskového sektoru, jež následně vedly k jeho profesionalizaci do formy současných NGOs. Právě tyto faktory hrály roli strukturálních podmínek k objevení se (*conditions of possibility/emergence*) určitého typu NGOs, orientovaných na – respektive přispívajících k – určitou/é agendu/ě. Jako klíčový proces ve sledované oblasti bude rozlišen pohyb od domácí transformace nevládního sektoru v Kanadě ke globální desekuritizaci lidské bezpečnosti.

Jak související část ukáže, v okamžiku, kdy kampaň skončila, došlo k rychlému proniknutí neoliberální racionality vládnutí, založené na novém kontraktualismu do oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. Téma APLs, stejně jako další témata humanitárního odzbrojení tak mají desekuritizovaný charakter, který je podtržen přenosem původně domácího neoliberálního modelu poskytování služeb do mezinárodního prostoru v oblasti nexu lidské bezpečnosti a mezinárodního rozvoje. Pozornost se posléze upře na vládní techniku hodnocení rizik, spojených s NGOs, a na této problematice bude ukázána přímá i nepřímá globalizace specifické neoliberální racionality vládnutí ve zde studované oblasti.

STÁVAJÍCÍ DISKURZ O NEVLÁDNÍCH AKTÉRECH V OBLASTI LIDSKÉ BEZPEČNOSTI

Lidská bezpečnost, humanitární odzbrojení a měkká moc

Fenomén nového humanitarismu je úzce spojen s liberálně založenou bezpečnostní doktrínou lidské bezpečnosti (*human security*). Vztah mezi nimi je následující: lidská bezpečnost se utváří v návaznosti na objevení se diskurzu a činností, spojených s novým humanitarismem, a současně slouží jako jeho legitimační doktrína (Hynek – Bosold, 2009). Lidskou bezpečnost je tedy možné vnímat jako určitou politickou krystalizaci liberálních

principů, z nichž vychází nový humanitarismus s cílem je dále posílit a učinit politicky relevantnějšími. Vztah mezi nimi má tedy cyklický charakter (Duffield, 2007, s. 111–131). Doktrína lidské bezpečnosti je založena na bezpečnosti, v níž je referenčním objektem (tedy chráněnou entitou) jedinec, nikoli stát jako v realistické koncepci národní bezpečnosti. Lidská bezpečnost navazuje na již diskutované rozšíření (*broadening*) bezpečnosti z osmdesátých let 20. století a dále je ontologicky prohlubuje (*deepening*; stát → jedinec). Rané formulace lidské bezpečnosti jsou konceptuálně široké a nečiní příliš jasný rozdíl mezi agendou rozvoje a bezpečnosti. Místo toho jsou prostoupeny snahami o sekuritizaci rozvoje a o její následné povýšení na nový typ bezpečnostní agendy. Za vlivný sekuritizační prostředek slouží v těchto koncepcích použití statistiky (například UNDP, 1994), s jejíž pomocí se reprezentuje život jedinců v zemích tzv. třetího světa směrem ke globálnímu Severu. Navíc po teroristických útocích z 11. 9. 2001 lze sledovat další sekuritizační proces, v němž je agenda rozvoje, nyní spojená nexem s agendou lidské bezpečnosti, použita k legitimaci použití finančních a operačních prostředků, původně určených ke zvyšování lidské bezpečnosti, na potírání terorismu (Duffield, 2007, s. 126–131).

Ačkoli doktríně lidské bezpečnosti nelze upřít důležitý mobilizační vliv, její konceptuální vymezení a odpověď na otázku, co do této doktríny spadá, jsou mnohem vágnější. Podle Rolanda Parise je „*myšlenka lidské bezpečnosti lepidlem, které drží pohromadě koaliční změt, složenou ze středních mocností, z rozvojových agentur a z NGOs. Všichni tito aktéři se snaží o přesměrování pozornosti a zdrojů z témat konvenční bezpečnosti k cílům, jež tradičně spadaly pod hlavičku mezinárodního rozvoje*“ (Paris, 2001, s. 88; dále srovnaj Hynek, 2008 a). V rámci liberální doktríny lidské bezpečnosti existují různé přístupy, jež se liší konceptuálně, tematicky i z hlediska diskurzivní a politické strategie (Hynek – Chandler, 2010). Za dva nejznámější – kromě zakládajícího přístupu OSN – lze považovat přístup kanadský a japonský. Přístup OSN není vyhraněný a je nejšířší ze tří zde zmíněných přístupů (UNDP, 1994, s. 22–46). Zahnuje tzv. oproštění se od rizika přímého násilí (*freedom from fear*) i oproštění se od strukturálního strádání nedostatkem (*freedom from want*). Zatímco kanadský přístup lidské bezpečnosti si bere jako politickou a praktickou prioritu první část agendy OSN (*freedom from fear*; Hynek – Waisová, 2006), japonský přístup se profiloval zejména přes druhou část agendy OSN (*freedom from want*; Hynek, 2008 b). Právě kanadská politická konceptualizace a praxe lidské bezpečnosti představují přístup, který je do největší míry orientován na humanitární odzbrojení a vystavěn na aktivní roli NGOs v tomto procesu. Proto bude kanadská lidská bezpečnost hlavním diskutovaným přístupem v této stati. Než však bude přistoupeno k vlastnímu studiu stávajícího bezpečnostního diskurzu o roli nevládních aktérů v oblasti lidské bezpečnosti, je třeba se ještě na konceptuální úrovni zmínit o základní podoblasti lidské bezpečnosti, kterou se budou zabývat další části této stati.

Touto specifickou podoblastí lidské bezpečnosti, které se bude stát věnovat z hlediska posouzení role NGOs v mezinárodní bezpečnosti a jejího kritického zhodnocení, je oblast *humanitárního odzbrojení* (*humanitarian disarmament*). Právě v této oblasti dochází k nejsilnějšímu provázání principů nového humanitarismu s explicitní doktrínou lidské bezpečnosti. Právě tak se jedná o pole, v němž je role NGOs z hlediska procesu dosažení normativní změny i praktické změny v bezpečnostní politice považována za nejsilnější. K této podoblasti je nezbytné přidat několik konceptuálních poznámek.

Za prvé, tematická oblast humanitárního odzbrojení primárně neusiluje o kontrolu zbrojení (*arms control*), nýbrž o úplné odzbrojení v dané kategorii zbraní (*disarmament*). Rozdíl lze ukázat na příkladu APLs diskutovaných dále v textu: zatímco z hlediska humanitárního pohledu je odzbrojení nezbytností, z úhlu pohledu kontroly zbrojení se stává klíčovou diskuze o jejich vojenské funkci a nezastupitelnosti (Goldblat, 2002, s. 240). Za důvod tohoto odklonu od tradičního přístupu OSN za studené války lze považovat právě specifický obsah diskurzu o novém humanitarismu. Humanitární odzbrojení je radikálnější ambicí vzhledem k tomu, že je vystavěno na citlivosti k životům a utrpení jednotlivců, zejména

civilistů. Je tedy zřejmé, že humanitární odzbrojení je založeno na lidskobebezpečnostní koncepci, nikoli na národněbezpečnostní koncepci.

Za druhé, kromě praktických činností, jako je odminování, sběry ručních palných a lehkých zbraní, vzdělávání o této problematice, pomoc obětem a podobně, využívá humanitární odzbrojení principy nového humanitarismu a doktríny lidské bezpečnosti v rámci multilaterálních jednání v této oblasti (*Borrie – Randin /eds./, 2005*). To znamená, že NGOs jsou využívány také k socializaci diplomatických aktérů do logiky založené na bezpečnosti jedince. To se děje jak přímo, kdy představitelé NGOs aktivních v této oblasti jsou součástí diplomatické delegace dané země v rámci konkrétního jednání o odzbrojení, tak i nepřímo, kdy NGOs vystoupí v rámci svého pozorovatelského statutu na jednání OSN a poskytnou přítomným diplomatům lidskobebezpečnostní zhodnocení diskutovaného tématu. Druhá možnost využití NGOs spočívá v jejich zapojení do vytváření vědění o potřebě, obsahu a formě humanitárního odzbrojení. Politicky nejvýznamnější platformu představuje expertiza agentury OSN – Výzkumného institutu OSN pro otázky odzbrojení (*United Nations Institute for Disarmament Research – UNIDIR*), která je z čím dál větší míry vytvářena právě NGOs. Jak však dokládá kampaň za zákaz APLs či nejnověji kazetových bomb (*cluster munitions, dále jen CM*), tento proces může probíhat i vně OSN a UNIDIR.

Pole lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení i fenomén nového humanitarismu, z něhož toto pole vychází, lze pro účely této stati plodněji vymezit konceptuálně (konotačně) spíše než definičně (denotačně). Za tři jejich nejdůležitější rysy je obvykle stanoveno následující: 1) *novost a bezprecedentnost* samotného pole a role NGOs v něm, 2) využití *měkké moci (soft power)* jako prostředku k dosažení humanitárního odzbrojení a zapojení tzv. *nové diplomacie* do zahraničně-bezpečnostního procesu, 3) *globální charakter* lidskobebezpečnostních činností za humanitární odzbrojení. Představené rysy budou v následujících řádcích stručně analyzovány.

První argument se týká novosti a bezprecedentnosti humanitární činnosti v oblasti lidskobebezpečnostního odzbrojení. Jak již adjektivum „nový“ naznačuje, nový humanitarismus a humanitární odzbrojení jsou vnímány jako nezbytná reakce na nové typy konfliktů, zejména na občanské konflikty, které nastupují po skončení studené války. Charakteristická představa o bezprecedentnosti je přítomna v tvrzení, že nový humanitarismus je „základový, založen na lidských právech a politicky citlivý. Nadevše je nový. Označuje rozchod s minulostí a odmítnutí tradičních principů... Nový humanitarismus odmítá politickou naivitu dob minulých“ (*Fox, 2002, s. 275*). Právě přítomnost aktivního politického postoje oproti neutralitě, stejně jako propojení liberálního principu primárnosti lidských práv s nexem mezi bezpečností a rozvojem jsou vnímány jako základní faktory, vymezující nový humanitarismus a specificky i humanitární odzbrojení. Jak již bylo řečeno, patrný je nárůst role NGOs v politické proceduře i v implementaci norem humanitárního odzbrojení a využití lidskobebezpečnostní expertizy NGOs v tomto procesu. Za nejdůležitější funkce NGOs v oblasti humanitárního odzbrojení tak lze považovat zejména (I) jejich otevření politickou nátlakovou (*advocacy*) činností; (II) vytváření relevantní expertizy, která vychází zejména z jejich bezprostřední praktické zkušenosti s daným problémem (*field knowledge*); (III) jejich nové funkce v implementaci přijatých úmluv, zejména funkce monitoringu dodržování státy přijatých závazků (většinou prostřednictvím vytvoření specifické internetové instituce pro sbírání, třídění a distribuci specifických informací – tzv. *clearing house*; v případě APLs jde o *Landmine Monitor*).

Objevení se oblasti humanitárního odzbrojení a nárůstu role NGOs v ní je dáváno do souvislosti s konceptem měkké moci (*soft power*). Tento koncept v obecné rovině poprvé systematicky artikuloval Joseph Nye v souvislosti s pádem železné opony a s neschopností klasických teorií (zejména neorealismu) vysvětlit tuto systémovou změnu pomocí tvrdé moci (*hard power*). Nye vymezuje měkkou moc následovně: „... jde o schopnost dosáhnout žádoucích výsledků v mezinárodních vztazích pomocí přitažlivosti spíše než do-

nucením. To je možné prostřednictvím přesvědčení ostatních, aby nás následovali, či prostřednictvím jejich přiměnění k souhlasu s normami a institucemi, které slouží k dosažení žádoucího chování. Měkká moc spočívá na působivosti myšlenek dané entity či na její schopnosti nastavit jednací program ve směru, který ovlivňuje preference ostatních. Pokud daný stát umí učinit svou moc legitimní v očích druhých... tak nebude muset vynaložit tolik tradičních ekonomických či vojenských zdrojů, tedy tvrdé moci, založené na hrozbách a odměnách“ (Nye, 1990, s. 15–16).

Pro zaměření této stati je důležité následně představení konceptu měkké moci do oblasti lidské bezpečnosti, včetně humanitárního odzbrojení. Zde se stávají důležitými politické činnosti bývalého ministra zahraničních věcí (1996–2000) Kanady Lloyda Axworthyho, stejně jako jeho politicko-akademická činnost, v jejímž rámci vytvořil pomyslný diskurzivní trojúhelník s konceptuálními vrcholy střední mocnosti (*middlepower*), lidské bezpečnosti a tzv. nové diplomacie (*new diplomacy*), (Axworthy, 1997; pro kritiku srovnej Hynek, 2010). Lidskou bezpečnost Axworthy (Axworthy, 1996) jednoduše považoval – jak dokládá jeho vystoupení na Valném shromáždění OSN po nástupu do ministerské funkce v roce 1996 – za „*myšlenku, jejíž čas nastal*“. Tento diskurzivní konstrukt byl založen právě na měkké moci a na výrazném zapojení NGOs. Koncept měkké moci a role NGOs byl vyzdvihnut i tehdejší kanadským premiérem Jeanem Chrétienem, který zdůraznil, že „*NGOs jsou velmi dobré – často lepší než vláda – v činnostech [souvisejících s lidskou bezpečností – poznámka autora]. Žádní vláda nezvládne tyto věci vykonávat sama*“ (Chrétien, 1995).

Zatímco APL kampaň se stala významným tématem rané kanadské lidské bezpečnosti, za klíčový prostředek k dosažení požadovaného výsledku (zákaz APLs) byla považována tzv. nová diplomacie (*new diplomacy*), založená na měkké moci a na přenesení řady činností na NGOs. Jako nejdůležitější charakteristiky nové diplomacie lze vymezit horizontálně založenou obousměrnou komunikaci, její neutajený charakter a zahrnutí NGOs do konzultačního a diplomatického procesu (Bátora, 2008, kapitola 4). Tento proces byl prezentován jako odraz tradičního (a unikátního) kanadského liberálního internacionalismu a jako takový byl mediálně přijat a rozšířen (Gwyn, 2000). Úspěšná kodifikace zákazu APLs stála u zrodu ambicióznější a systematictější snahy o etablování doktríny lidské bezpečnosti. Propojení mezi měkkou mocí a tzv. novou diplomacií je patrné z prohlášení náměstka ministra zahraničních věcí a mezinárodního obchodu Kanady Paula Heinbeckera, který byl jedním z představitelů zakládajících a formulujících lidskobebezpečnostní strategie této země: „*Joseph Nye definoval... na podzim roku 1990 »měkkou moc« jako schopnost »přimět ostatní země k tomu, aby chtěly, co chceme my«. Jedná se o kooptivní moc v protikladu k nařizovací moci. Tak, jak lidská bezpečnost doplňuje národní bezpečnost, měkká moc doplňuje tvrdou či vojenskou moc. U Nyeho hraje důležitou roli myšlenka a úspěch... V současné době zkoušíme několik strategií... [a v jejich rámci – poznámka autora] plánujeme spolupráci s NGOs. Platnost agendy lidské bezpečnosti a důvěryhodnost vlády vzrostly s úspěchem ottawského procesu za zákaz nášlapných min“ (Heinbecker, 1998). Tvrzení vlády o spolupráci s NGOs byla založena na zahrnutí NGOs do konzultačního procesu a na následné implementaci vládních rozhodnutí globálně. Cílem mělo být od počátku posílení pozice Kanady s výraznou identitou střední mocnosti ve světové politice (Hynek, 2007). K dosažení tohoto stavu mělo přispět „*větší zapojení našich NGOs... k vymezení naší role ve světě*“ (Axworthy – Stewart, 1993).*

Posledním definujícím znakem humanitárního odzbrojení v rámci agendy lidské bezpečnosti je *globální charakter* politických procesů, které jsou považovány za důležité pro tuto oblast. Za nejdůležitější proces je považována imploze Sovětského svazu (SSSR) a únik ze sevření velmocenského soupeření (Axworthy, 1997, s. 183). Kanada jako střední mocnost a propagátor lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení se po zhroucení ideologicky založené makrostruktury studené války přeměnila z následovníka velmoci (*follower*) na zemi s vůdčími schopnostmi (*leader*) v prioritních funkčních diplomatic-

kých oblastech (*niche diplomacy*), (*Cooper – Higgott – Nossal, 1991, s. 391–410*). Na tomto základě je následně postaveno i vysvětlení, proč dochází k procesu, jenž vedl k úplnému zákazu APLs. Ten je vysvětlen jako součást obecnějšího trendu po skončení studené války, v jehož rámci dochází k přestavbě kolektivních identit zemí. V rámci tohoto procesu je důraz nově kladen na to, aby země byla součástí zodpovědného mezinárodního společenství, postaveného na nových etických standardech, respektive na novém „*normativním rozměru globálních kulturních pravidel... [týkajících se – poznámka autora] civilizovaného válčení*“ (*Latham, 2001, s. 165*). Jak Andrew Latham pokračuje, „*nový a diskurzivně založený globální kulturní skript, ... který specifikoval vhodné formy chování pro zodpovědné členy mezinárodního společenství, byl důležitým terénem, na němž následně státy a NGOs... vystavěly kampaň za zákaz APLs. V případě absence tohoto skriptu by... stěžít došlo k zákazu APLs*“ (*Latham, 2001, s. 173*). Jak je zřejmé, Axworthyho, Cooperovo et al. i Lathamovo chápání objevení se nového humanitarismu a jeho manifestace na humanitárním odzbrojení a lidské bezpečnosti je strukturálního charakteru: klíčovým momentem je rozpad bipolární konfrontace mezi dvěma tehdejšími velmocemi a následná rekonfigurace globální politiky.

APL kampaň jako model humanitárního odzbrojení: analýza diskurzu

Analýza diskurzu o působení nevládních aktérů v oblasti humanitárního odzbrojení ukáže řadu důležitých znaků k porozumění stávajícímu diskurzu o zkoumané problematice. V rámci studovaného souboru reprezentativní literatury lze nalézt tři typy studií, které dohromady utvářejí a strukturují diskurz o humanitárním odzbrojení. Pro mnohé překvapivým zjištěním bude, že se většina literární produkce o roli nevládních organizací v humanitárním odzbrojení věnuje kampani za zákaz nášlapných min. V kontextu existujícího diskurzu je brzy zřejmé, proč tomu tak je. Vzhledem k tomu, že APL kampaň byla první a nejúspěšnější z obdobných kampaní po skončení studené války, stala se emblematickým či paradigmatickým příkladem a modelem pro humanitární odzbrojení. Pokud se týká významu nevládních organizací, někteří autoři tvrdí, že „*vysvětlení kampaně a smlouvy zakazující APLs není možné bez studia činností nestátních aktérů: bez jejich analýzy by zde nebyl žádný příběh ani proces k vysvětlení*“ (*Matthew, 2004, s. 252*). Modelový charakter APL kampaně lze následně vidět na v nedávné době uzavřené kampani za zákaz kazetových bomb, která vyvrcholila podpisem *Úmluvy o kazetových bombách* (známé též jako *Dublinká úmluva* podle místa podpisu) v prosinci 2008. Nejenže se na tvorbě a průběhu této kampaně podílely nevládní organizace aktivní i v APL kampani, ale průběh kampaně a její diskurz i strategie byly postaveny na základě modelu APL kampaně. Jakou povahu má tedy diskurz, jenž vypovídá o paradigmatické APL kampani a o její důležitosti pro chápání role nevládních aktérů v oblasti humanitárního odzbrojení a obecně mezinárodní bezpečnosti?

Jak již bylo řečeno, ve zkoumaném diskurzu lze rozlišit tři typy studií. Jak ukáže níže obsažený rozbor, spojení mezi těmito typy je těsného charakteru a provázání. První typ představují *studie přímých účastníků* procesu za zákaz APLs. Tyto studie mají původ zejména v osobních reflexích a porozumění přímých účastníků procesu za zákaz APLs, především představitelů nevládních organizací a v menší míře i politiků a akademiků. Statutu diskurzivní bible dosáhla v tomto typu studií kniha *To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines* editorů Maxwella Camerona, Roberta Lawsona a Briana Tomlina (*Cameron – Lawson – Tomlin /eds./, 1998*). Její editoři vymezují svou ambici následovně: „*Pokud se týká akademiků, tato kniha obsahuje kvalitní a důvěryhodné analýzy... Pro vládní úředníky poskytnete tato kniha záznam toho, co se stalo, a poučení ze znamenání vývoje... Pro nevládní organizace kniha představuje jejich vlastní popis kampaně a zhodnocení, proč a jak došlo k úspěchu*“ (*Cameron – Lawson – Tomlin /eds./, 1998, s. XI*). Soudě na základě přítomnosti a počtu odkazů prakticky ve všech ostatních studiích o problematice, cíl této knihy je možné považovat za splněný. Ačkoli se čtenář do-

zví, že do knihy přispěla „eklektická skupina“ (Cameron – Lawson – Tomlin /eds./, 1998, s. XI) autorů, všech devatenáct kapitol se shoduje na základní dynamice, týkající se APL kampaně. Konsenzus lze pozorovat zejména v přesvědčení, že nevládní aktéři – v knize konceptualizovaní jako součást globální občanské společnosti – dosáhli úplného zákazu APLs soustavným a silným tlakem na státy. Struktura knihy jen dokresluje tuto logiku, když začíná analýzami role nevládních aktérů v globálním hnutí za zákaz APLs. Role států je odsunuta do druhé části knihy a jejich původní pasivita a následná reaktivnost jsou pozorovatelné již z názvu části *The International Response*. Podle Jody Williamsové, koordinátorky ICBL, jež po úspěšném zákazu APLs v roce 1997 za svou snahu obdržela Nobelovu cenu za mír, APL kampaň představovala „věrohodný příběh na pozadí humanitární krize s nevládními organizacemi v roli Davida a států a národních armád v roli Goliáše“ (Williams – Goose, 1998, s. 23). Williamsová (Williams, 2000, s. 87) dále hovoří o globální občanské společnosti jako o nové „supervelmoci“ současné mezinárodněbezpečnostní politiky.

Druhý typ studií představují *teoretické reflexe APL kampaně*. Za dvě teoreticky nejsofistikovanější analýzy lze považovat studie Richarda Priceho (Price, 1998) a Richarda Matthewa a Kena Rutherforda (Matthew – Rutherford, 2003). Jejich teoretické rámce jsou v prvním případě založeny na práci Marthy Finnemoreové a Kathryniny Sikkinkové (Finnemore – Sikkink, 1998) a ve druhém případě na práci Jamese Rosenaua (Rosenau, 1990). Price začíná svou analýzu zdůrazněním, že jeho cílem je ukázat, jakou roli hráli nadnárodní nestátní aktéři v nových bezpečnostních tématech po skončení studené války. Autor si následně vybírá APL kampaň jako případovou studii, která má empiricky doložit jeho tvrzení a potvrdit explanační potenciál jeho teoretického přístupu. Jak tento autor podotýká, jeho cílem je „zkoumat procesy, s jejichž pomocí se členové nadnárodní občanské společnosti snažili změnit bezpečnostní politiky států prostřednictvím vytvoření nových mezinárodních norem, které následně ovlivnily a přetvořily národní zájmy států“ (Price, 1998, s. 615). Price ve svém teoretickém příspěvku k APL kampani vychází z třístupňového konstruktivistického modelu „životního cyklu“ mezinárodních norem (*international norm life-cycle*), vytvořeného Finnemoreovou a Sikkinkovou (Finnemore – Sikkink, 1998). Tento model vznikl syntézou předchozí práce Sikkinkové (Keck – Sikkink, 1998), jež je zaměřena na síťové aktéry, a práce Finnemoreové (Finnemore, 1996), která naopak vychází ze strukturálně založeného sociologického institucionalismu stanfordské školy (Hynek – Teti, 2010). Syntéza probíhá na rozhraní první fáze (objevení se normy, *norm emergence*), která je nejvíce zaměřena na činnost nevládních aktérů, a dvou dalších – strukturálnějších – fází – stupňovitého připojení se k normě (*norm cascade*) a přijetí normy za svou a její etablování (*norm internalization*). Mezi faktory, jež umožnily ICBL změnit chování států, Price uvádí zejména kombinaci role technologické změny – především používání internetu – a ustavičného a úspěšného tlaku ICBL na podobu tvorby bezpečnostní politiky na národní, regionální i mezinárodní úrovni.

Richard Matthews a Ken Rutherford se zaměřují také na studium globální povahy APL kampaně, ovšem teoreticky vycházejí z Rosenauovy (Rosenau, 1990) „přelomové studie“ (Matthew – Rutherford, 2003, s. 31). James Rosenau v této studii činí rozdíl mezi „dvěma světy politiky, jejichž globální makrostruktury se rozdvojily“ – mezi světem nadnárodní politiky a světem států (Rosenau, 1990, s. 5). Pro Matthewse a Rutherforda představuje tato metafora výchozí bod k jejich tvrzení, že APL kampaň „ukazuje, že představa dvou světů světové politiky a přetrvání jejich rozdvojení zachycuje základní charakteristiky našeho současného světa“ (Matthews – Rutherford, 2003, s. 32). Autoři dále tvrdí, že téma APLs bylo původně mimo jednacích stoly až do „doby obrovského zesílení role nestátních aktérů. Tito aktéři začali vyvíjet tlak na vlády v Evropě i mimo ni“ (Matthews – Rutherford, 2003, s. 37). Pokud se týká konceptualizace vztahu mezi NGOs a státy, autoři tvrdí, že ICBL, jež je pro ně představitelem globální občanské společnosti (*pro koncept a jeho kritické studium například Chandler, 2004; Howel – Pearce, 2001; v českém kontextu Císař, 2003*),

byla „vždy nedůvěřivá ke spolehnutí se na státocentrické procesy... a byla odhodlána spolupracovat – či využívat – ty země, které vykazovaly podporu argumentu úplného zákazu APLs... Případ hnutí za zákaz APLs... je možné číst jako příklad narůstající dominance nestátního sektoru... Právě sektor nestátních aktérů nakonec zvítězí [nad státy – poznámka autora]“ (Matthew – Rutherford, 2003, s. 40, 42, 52).

Zejména hloubka a systematická práce s teoretickými koncepty spíše než chápání základní dynamiky APL kampaně činí rozdíl mezi dvěma předchozími studii a ostatní akademickou produkcí v této tematické oblasti. Akademický diskurz překvapuje svou ohromující homogenitou. Komentáře Stefana Brema a Kena Rutherforda o „kritické roli nevládních organizací v iniciování a dosažení zákazu APLs“ (Brem – Rutherford, 2001, s. 171) či Craiga Warkentina a Karen Mingstové, které vypořádávají APL kampaň jako „vítězství globální občanské společnosti“ (Warkentin – Mingst, 2000, s. 246), nejsou v tomto kontextu překvapivé.

Jak výpovědi přímých účastníků, tak i akademické reflexe APL kampaně jsou velmi těsně napojeny na třetí typ literatury: na literaturu, zabývající se globální občanskou společností jako takovou. Za dva z nejvýznamnějších a nejcitovanějších badatelů lze považovat Paula Wapnera a již zmíněného Jamese Rosenaua. Tito autoři se zaměřují na velké a abstraktní myšlenky světové politiky, zejména na otázku metamorfózy vztahu mezi státy a tím, co označují jako globální občanská společnost. Ačkoli se Wapner zajímá o světovou politiku především v morálních a normativních kategoriích a Rosenau se naopak pokouší světovou politiku zkoumat vědecky pomocí aplikace fyzikální teorie komplexity, jejich přístupy jsou vybudovány na stejném argumentu. Wapner (Wapner, 2000, s. 7) argumentuje, že analytici světové politiky zažívají změny v povaze politické poptávky, jež způsobuje nejen transnacionalizaci, ale i globalizaci politiky. Autor pokračuje tvrzením, že současná politická dilemata jsou vytvářena na úrovni globální kolektivní akce a naopak (již) nejsou produktem národní politiky. Wapner tvrdí, že za posunem gravitačního centra politiky „ze států a trhů... ke společností“ (Wapner, 2000, s. 9) stojí nedemokratičnost a zastaralost národních států, které jsou naopak cizí globálním sítím s citlivou zpětnou vazbou. K tomu dodává, že „globální občanská společnost je utvářena... nadnárodními sociálními hnutími, která představují institucionální dějiště pro světoobčana... Tato hnutí musejí operovat v daleko rozlehlejší politickém terénu, k jehož složitosti přispívá vícevrstevnost autority a společenství... Tyto organizace zřetelně přesahují egoistický charakter států... [a právě proto – poznámka autora] je řada normativních myslitelů považuje za nadějně aktéry progresivní sociální změny“ (Wapner, 2000, s. 14). Co se stane v okamžiku, kdy Wapner v pozici prominentního teoretika globální občanské společnosti použije APL kampaň k empirickému prokázání svých „velkých a abstraktních myšlenek“, je analyzováno v následující části.

Kritická metaanalýza stávajícího diskurzu o APL kampani

Předmětem této části je problematizace ústředních tvrzení a obrazů, které lze najít ve třech výše rozebraných typech literatury o roli nestátních aktérů v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. Jak ukázala předchozí analýza, řada rysů se vyskytuje napříč těmito typy literatury, a tak utužuje určitou představu o APL kampani, o její teorizaci i o významu pro obecnější výpovědi o globální občanské společnosti. Konkrétně jde o následující tvrzení, která mají funkci diskurzivních nodů, a tak slouží ke konstrukci určitého (a ne jiného) obrazu: 1) ICBL je paradigmatickým příkladem globální občanské společnosti v bezpečnostní oblasti; 2) dualistická ontologie státy versus globální občanská společnost; 3) vítězství a nárůst moci globální občanské společnosti na úkor států; 4) charakteristická kauzalita (tlak NGOs → změna posture států).

Samotné vypořádání ICBL jako sdružující nadnárodní sítě NGOs přes koncept globální občanské společnosti je přinejlepším sporné. Romantické představy o ICBL jako o ztělesnění globální občanské společnosti, tedy demokratické, inkluzivní a geograficky

rovnoměrně zastoupené entity, byly vyvráceny z různých stran. Ty z mála analýz, které se kriticky souvisejícími problémy zabývají, ukazují například, že Jody Williamsová řídila ICBL autoritářským způsobem. Navíc všechna důležitá rozhodnutí v rámci ICBL byla učiněna v rámci komunikace mezi několika západními NGOs, pokud ne dokonce v okruhu několika lidí, a následně zavedena v celé ICBL a prezentována jako oficiální stanovisko ICBL (*pro disciplinování účastníků kampaně v zemích tzv. globálního Jihu vedením ICBL srovnej Beier, 2003; diskuzi agresivního unilateralismu v rámci kampaně srovnej Chapnick, 2003*). Z těchto studií vyplývá, že ICBL nezbytně nereprezentovala hlasy a preference občanů, ale naopak za použití vizuálních mediálních strategií občany mobilizovala s cílem podpory svých vlastních nekompromisních argumentů. Přestože občané i experti podporovali humanitární cíl kampaně, ne všichni například souhlasili se strategií požadující absolutní zákaz APLs bez jakékoli výjimky. To zejména proto, že by raději viděli jako smluvní strany Rusko, Čínu, Indii a zejména Spojené státy americké, které byly kupříkladu připraveny dohodu podepsat (*UN Security Council, 1996, s. 5*), pokud by v závěrečné úmluvě byla zakotvena výjimka možnosti použití APLs touto zemí na hranici mezi Korejskou republikou a Korejskou lidovědemokratickou republikou (KLDK). I z tohoto důvodu stať nezतोžňuje ICBL a její jednotlivé členy s globální občanskou společností. Základní analytickou jednotkou jsou NGOs s jejich případným sdružením v nadnárodní síti prosazující určité ideje (*transnational advocacy network*).

Tato stať ukáže, že zásadnější problém existujícího chápání role NGOs v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení je spojen zejména s předchozími body 2–4. Problémem je zvláště představa dualistické ontologie a tzv. dvou světů. Populární – avšak nesprávná – představa, založená na antonymech David versus Goliáš, národní vojenské cíle versus humanitární občanské cíle a vítězství globální občanské společnosti versus prohra států, je specifickou ukázkou Wapnerových a Rosenauových obecnějších metafor, založených na představě rivality (přenos moci) a nesmiřitelnosti (napětí mezi dvěma světy současné politiky). Následující řádky se zaměří na kritiku problematické představy, že ICBL jako globální občanská společnost byla monokauzálním determinantem pro zákaz APLs. V rámci tohoto procesu bude reflektována rovněž role sociální vědy v upevňování takové představy. Pokud se týká kauzality v zákazu APLs, problém může být dále rozdělen na dva dílčí podproblémy. Prvním z nich je *perspektiva a časový rámeček*, z nichž je minová problematika zkoumána; druhým posléze preferování *globální* úrovně analýzy. Všechny tři analyzované druhy výpovědí o APLs se shodují v zaměření se na nevládní aktéry, kteří jsou hlavním referenčním bodem, a v časovém vymezení studia této kampaně (1991–1997). Studie přímých účastníků, většinou napsané samotnými představiteli NGOs sdruženými v ICBL, tak nesloužily jen jako (téměř výhradní) zdroj dat pro teoreticky založené studie, nýbrž hrály důležitou roli v tom, že došlo k automatickému zaměření pozornosti na tyto aktéry a také k vymezení časového rámce. Rok 1991 byl rokem založení ICBL a rok 1997 rokem úspěšného podpisu *Úmluvy o zákazu použití, uskladňování a transferu protipěchotních min a o jejich likvidaci* a právě tato data vymezila rámeček prakticky všech existujících analýz.

Je zřejmé, že takto vymezený časový rámeček je zaměřen na výsledek kampaně (*result-oriented explanations*), nikoli na hlubší porozumění procesu (*process-tracing*), který k ní vedl, a na dynamiku, která následovala po právní kodifikaci zákazu, tedy na období před a po samotné kampani. Bagatelizace dynamiky, která je vidět v zavádějícím diskurzu o vítězství NGOs nad státy, je tak dána odvozením této představy od právního zákazu APLs bez studia souvisejících procesů. Co absentuje v těchto analýzách, je studium možných historických analogů této kampaně (série kampaní v oblasti humanitárního odzbrojení v 19. století) a dřívější dynamika v rámci stejné kampaně (například snahy Amnesty International a Mezinárodního výboru Červeného kříže /*International Committee of the Red Cross – ICRC*/ o politické řešení tématu APLs v sedmdesátých letech 20. století a/nebo vývoj souvisejících vládních procesů v zemích, které byly později v této oblasti klíčové).

Poznatky z diachronního řezu vyvrátí zažitou představu o bezprecedentnosti APL kampaně a její povahy. Přitom hlasitost a viditelnost mírového hnutí požadujícího zákaz APLs v souvislosti s vietnamskou válkou byla srovnatelná s ICBL na počátku devadesátých let 20. století. ICRC tak kupříkladu organizoval hned tři konference expertů v letech 1973–1976 s cílem vytvořit podklady pro konferenci OSN, týkající se použití určitých typů konvenčních zbraní (*UN Conference on the Use of Certain Conventional Weapons, dále jen CCW konference*). Jelikož závěrečný protokol CCW konference z roku 1980 byl považován za relativní selhání na úrovni samotné regulace i implementace, existující literatura APL kampaně toto období nezdůrazňuje i kvůli neschopnosti vysvětlit, proč NGOs jako nositelé návrhů na normativní změnu selhaly.

Takto vymezený časový rámec a zaměření se na výsledek, nikoli na proces, jsou navíc použity pro empirické podpoření obecných tvrzení teoretiků globální občanské společnosti. Nejmarkantnější ukázkou je právě Wapner, který se deduktivním procesem snaží své předchozí argumenty podpořit použitím analýz přímých účastníků, uveřejněných ve sborníku editorů Camerona, Lawsona a Tomlina (*Cameron – Lawson – Tomlin /eds./, 1998*). Provázání tří druhů studií je tak dokončeno. Vzhledem k použitému empirickému materiálu a k vlastním výzkumným cílům není divu, že Wapner zastává následující názor: „*Úmluva by nikdy nebyla zvažována, natož podepsána, nebýt ICBL...* [APL kampaně – poznámka autora] *je paradigmatickým příkladem pro studování role a efektivity globální občanské společnosti*“ (Wapner, 2004, s. 252).

Druhým souvisejícím problémem v kauzalitě procesu APL kampaně je upření veškeré pozornosti na globální úroveň analýzy. Naopak minimální pozornost je věnována mikrodynamice politických interakcí mezi NGOs a vládami (Hynek, 2008 a) a tím i institucionálnímu kontextu APL kampaně. Domácí politický proces i obecnější ekonomický, sociální a politický vývoj, které umožnily vůbec vznik, průběh a následnou transnacionalizaci APL kampaně až do úrovně globálního fenoménu, nejsou studovány. Domácí politika je považována za nedůležitou – Price (Price, 1998, s. 617) tak vysvětluje, že studuje globální povahu APL kampaně, protože adaptace normy zákazu APLs a její emulace „*předčily více idiosynkratický běh domácí politiky*“. Existující vysvětlení kampaně se tak nedostanou za diskurzivní recyklaci mantry o enormním tlaku ICBL na státy a na jejich následnou změnu zahraničních a bezpečnostních preferencí, což je následně použito jako univerzální důkaz politické emancipace NGOs ve studované oblasti. To se týká i osob přímo zainteresovaných v kampani, jak je vidět například z doktorské práce Roberta Lawsona (Lawson, 2002), jenž byl zodpovědný za složku APLs na kanadském Ministerstvu zahraničí a mezinárodního obchodu (DFAIT). Tento autor překvapivě nevychází ze svých praktických poznatků, ale z výše uvedených studií a ze sekundárních zdrojů. Zatímco o ICBL se ve své práci zmiňuje 307krát, o Mines Action Canada – pro zákaz APLs klíčové členské NGO sdružené v ICBL –, přes něž byl Lawson s ICBL ve styku, pouze sedmkrát.

Rysy existujícího a výše analyzovaného diskurzu o APL kampani mají implikace pro způsob pochopení role sociální vědy v porozumění určitému tématu, zde APL kampani zprostředkované třemi druhy existujících analýz. Zahrnutí vědění o APLs do sociálněvědního korpusu nelze považovat za neutrální a nezaújatý proces, s jehož pomocí je vytvořeno intelektuální pole systematizující a teorizující zkušenost z APL kampaně. Naopak, mainstreamové studie o APL kampani společně formují hegemonický diskurz s výsledkem nastolení určité verze politiky pravdy (*truth politics*) o této oblasti. Sociální věda tak nefunguje v reprezentativním idiomu, nýbrž v performativním módu. Ačkoli se všechny tři typy analýz tváří objektivně a autoritativně – nastolují domněnky reprezentativního idiomu (osvětlování objektivní pravdy o kampani) –, svým rámováním kampaně jako vítězství globální občanské společnosti nad státy hegemonicky vymezují, co je možné o APL kampani říci a co nikoli. Moc vítězného diskurzu funguje současně jako aparát komentáře (replikace hegemonického diskurzu v dalších studiích), aparát k imunizaci (současné potlačení jiných interpretací) a aparát k dalšímu podněcování (Foucault, 1978).

KRITICKÝ PŘÍSTUP KE STUDIU NGOs V OBLASTI LIDSKÉ BEZPEČNOSTI

Teoretický rámec: Foucaultův nástin liberálních racionalit vládnutí

Následující část stati naznačí, že se teoretická a praktická zkušenost v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení výrazně liší od představy emancipace NGOs. Naopak, následující řádky ukáží, že každý ze tří klíčových rysů fenoménu nového humanitarismu má jinou podobu, než lze očekávat v souladu se stávajícím diskurzem. Rys *novosti a bezprecedentnosti* bude vyvrácen pomocí vztažení ke kontextu lidskobebezpečnostní legitimace liberálně založených kampaní humanitárního odzbrojení z 19. století. Rys *měkké moci* bude korigován na základě empirické analýzy neoliberalního disciplinárního režimu, v němž se NGOs činné v oblasti APLs ocitly po podpisu *Ottawské úmluvy* (1997). Rys *globálního charakteru* bude následně nahrazen argumentem o nezbytnosti studia mikročinností uvnitř stávajících státních institucionálních struktur. Důležitou roli u poslední korekce budou hrát dřívější ekonomické transformace neziskového sektoru, jež následně vedly k profesionalizaci tohoto sektoru do formy současných NGOs. Jak je patrné již z úvodní argumentační linie, všechny tři dílčí kritiky úzce souvisejí s hlubšími ekonomickými, politickými a sociálními transformacemi. Jak tyto korekce také ukáží, pozornost je třeba zaměřit směrem, který byl v této tematické oblasti až doposud převážně ignorován. Tímto směrem a zde klíčovým zájmem je vztah mezi humanitarismem/lidskou bezpečností/humanitárním odzbrojením a obecnějším *liberálním řádem* a jeho modalitami. Právě potřeba analýzy tohoto vztahu určuje nezbytnost použití jiných než v první části rozebraných teoretických předpokladů. Pro následné zaměření stati budou v této kritické části sloužit jako teoretický základ vhledy francouzského genealoga systémů vědění Michela Foucaulta.

Tato část představuje Foucaultův cenný nástin proměn liberálního řádu, zejména pak vztah mezi státem a nestátními subjekty. Jedná se o důležité pozadí pro kritické studium fenoménu nového humanitarismu a z něj vycházející specifické doktríny lidské bezpečnosti, jež zahrnuje i ústřední oblast stati, tedy humanitární odzbrojení. Foucaultova diskuze liberalismu a neoliberalismu je obsažena v jeho přednáškách z Collège de France. Důležitý je především cyklus z roku 1979, který poprvé vyšel anglicky v roce 2008. Dalším a komplementárním dílem jsou pak zejména Foucaultovy a Gordonovy kapitoly obsažené v knize *The Foucault Effect* (Foucault, 1991; Gordon, 1991). Ačkoliv Michel Foucault zůstává neutrální, z jeho analýzy je zřejmá jeho fascinace mechanismy, souvisejícími s (neo)liberálními racionalitami vládnutí. Stejně tak lze tvrdit, že jedním ze stimulů pro tento druh analýzy bylo Foucaultovo rostoucí rozčarování z dobového sociálního státu (*welfare state*). Na rozdíl od (neo)liberálního řádu kolektivistický welfarismus „*nikdy neobsahoval zřetelné umění vládnutí*“ (Foucault, 2008, s. 93–94). Foucault začíná genealogii liberálního řádu již v 16. století a jako jeho kořen identifikuje nástup raně moderní a autonomní racionality vládnutí, která je založena na kombinaci doktríny *raison d'état* a vědy o zajištění vnitřní bezpečnosti (*science of police*), (Foucault, 1991, s. 87–104; Foucault, 2007, s. 87–134).

Michel Foucault ve své genealogii liberalismu pokračuje studiem vládního naturalismu (*governmental naturalism*), který není možné chápat paušálně jako doktrínu. Důvodem je jeho kritika opodstatnění státu jako takového, argument pro minimalistickou vládu, nezasahování do řady oblastí společenského života a nezbytnost zvýšit legitimitu státu kritickým „*postavením se sobě samému a poukázáním na vnitřní hranice své moci něco vědět*“ (Gordon, 1991, s. 14). Za představitele nového liberálního umění vládnout je považován Adam Smith, který upozornil na nemožnost ekonomické suverenity. Důsledkem je rozložení dřívějšího těsného spojení mezi doktrínou *raison d'état* a vědou o zajištění vnitřní bezpečnosti a jejich nahrazení racionalitou vládnutí odvozenou z ekonomie. Tento přístup je znám jako doktrína *laissez-faire* (Foucault, 2008, s. 20, 61, 284–286; pro v době finanční krize opět aktuální kritickou analýzu jeho počátku srovnej Polanyi, 1944). Z hle-

diska dalšího vývoje je pro Foucaulta ovšem důležité zejména objevující se vzájemné pronikání (*inter-penetration*) mezi strukturou soukromého a veřejného řádu, které následně vede k započítání liberální perspektivy s větší rolí státu. „*Soukromá sféra je nově považována za faktický [virtual – poznámka autora] veřejný prostor... Jde o historický moment, od něž je stále méně možné přemýšlet o občanské společnosti jako o autonomním řádu, který by se stavěl proti státu a zakoušel jej jako vetřelce a napadající sílu*“ (Gordon, 1991, s. 33–34). Předložený nástin umožňuje ukázat, jak *laissez-faire* liberalismu s původně ostrým oddělením autonomní a přirozeně (*spontaneous*) vzniklé občanské společnosti od minimalistického státu postupně vymizel jako myšlenka i praxe.

Pro cíle této stati je důležitý výše uvedený rozdíl zejména ve vztahu k ekonomickým a politickým transformacím v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Ačkoli nově nastoupivší neoliberalismus s sebou nese určité rysy *laissez-faire* liberalismu 19. století a počátku 20. století, jejich vztah je složitější než nastolení přímé historické analogie (viz níže). Podle Foucaulta i Gordona liberalismus postupně transmutoval do pluralizovaného systému se stále větším propojením státu a společnosti. Pokud se týká historických shod, „*mezi souvisejícími procesy lze vyzdvihnout zejména iniciující role soukromých osob a organizací v prozkoumávání možností si na sebe vzít nové úkoly v procesu vládnutí, ... vzájemně se obohacující vztah mezi různými agenturami a expertizami, jak těmi veřejnými, tak i těmi soukromými, ... stejně jako obnovená mobilizace dobrovolného sektoru*“ (Gordon, 1991, s. 36, zvláště autorem). K odlišnostem patří zejména „*nepodobné formy delegace vládních úkolů na »quangos« [tedy quasi-NGOs vytvářených od sedmdesátých let 20. století s nástupem ideologie neokonzervatismu – poznámka autora]... a skutečnost, že rozhraní mezi státem a společností může být vypořádáno [v případě neoliberalismu – poznámka autora] jako systém trhu s vládními statky a službami [second-order market of governmental goods and services – poznámka autora]. Ambicí neoliberalismu se stává snaha zapojit [implicate – poznámka autora] jednotlivé občany jako hráče a partnery do této hry trhu*“ (Gordon, 1991, s. 36).

Jak již bylo zmíněno, Foucault nepovažoval neoliberalní racionalitu vládnutí za přímý historický analog k *laissez-faire* liberalismu 19. století. Ačkoli spolu sdílí řadu charakteristik, existuje mezi nimi i podstatný rozdíl. Až u neoliberalismu (pro mnohé paradoxně) se objevuje vedle společné *individualizující dimenze* obou liberálních racionalit i rys odlišný: *totalizující dimenze*. Právě objevením se totalizující dimenze získává neoliberalismus svou specifickou povahu. Ve svých přednáškách z roku 1979 se Foucault zaměřuje na diskuzi odlišných verzí neoliberalismu, která je důležitá spolu s výše uvedenou Gordonovou analýzou k porozumění existenci a transformaci podoby totalizující dimenze. Jejich diskuze je aktuální a důležitá i pro porozumění současnému vývoji ve zde zkoumané oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. Dvě důležité verze neoliberalismu představuje německý poválečný liberalismus (freiburská škola ordoliberalů) a americký neoliberalismus (chicagská škola), jenž se vyvinul z prvního a představuje v mnohém radikální verzi neoliberalismu. Ordoliberalové se zabývali sociálně založenou tržní ekonomikou a vzali za svou antinaturalistickou představu trhu a tržní soutěže, stejně jako práva a právních institucí. Tato škola věřila v aktivní roli státu při utváření a tvarování trhu a tržní soutěže, ačkoli tvrdě odmítala přímé státní vměšování do oblasti ekonomie. Není tedy překvapivé, že přívrženci této školy obhajovali názor, že by ekonomický řád měl být předmětem nepřímé politické regulace a sociální intervence (Foucault, 2008, s. 101–128). Ordoliberalové se tak snažili vytvořit politický rámec, v němž by probíhaly ekonomické a sociální činnosti a iniciativa. Tento rámec měl být doplněn tzv. životní politikou (*Vital-politik*), jejíž funkcí měla být reprodukce a reaktivace kulturních a morálních hodnot s cílem omezovat ekonomickou hru volného trhu (Foucault, 2008, s. 148).

Chicagská škola neoliberalů se podle Foucaulta snažila o nápravu problému nepřímého státního aktivismu tak, že jej chtěla odstranit jako takový. Za klíčovou strategii v tomto procesu sloužilo systematické rozšiřování ekonomické formy do všech ostatních oblastí,

včetně oblasti politické a společenské, s výsledkem setření jakéhokoli zbývajícího rozdílu mezi těmito oblastmi. Na rozdíl od ordoliberalů, kteří se snažili ospravedlnit provozování sociálního ve jménu ekonomického, chicagská škola neoliberalů prosazovala globální přepsání sociální oblasti jako ekonomické oblasti (Foucault, 2008, s. 215–238). Colin Gordon shrnuje dospění do logiky chicagské školy následovně: „... tato činnost funguje pomocí postupného zvětšení teritoria ekonomické teorie prostřednictvím série redefinic jejích objektů... Nově je navrženo, aby se prostřednictvím ekonomie studovaly... **veškeré racionální činnosti**. Velkým odlišením od precedentů z předchozích století je, že ačkoli **homo economicus** byl původně chápán přes trvalé zamezení vládních zásahů, americký neoliberalní **homo economicus je manipulovatelným jedincem** – jedincem, který musí ustavičně reagovat na změny ve svém životním prostoru“ (Gordon, 1991, s. 43, zvýrazněno v originále).

Na výše uvedených Foucaultových a Gordonových závěrech, které se týkají obecných proměn liberálního řádu a role nevládního sektoru a jedince, bude stavět každá ze tří následujících částí této stati. První se bude zabývat domnělou novostí a bezprecedentností nového humanitarismu a klíčové role nevládních aktérů, druhá korekci představy o měkké moci a o emancipační roli nevládních aktérů v této oblasti a třetí kritikou tvrzení, že lidská bezpečnost a humanitární odzbrojení jsou oblastí, která vznikla jako globální reakce na skončení studené války a kterou je nezbytné studovat na globální úrovni.

Liberální humanitarismus 19. století: precedent v oblasti humanitárního odzbrojení

Následující část prokáže, že nárůst humanitarismu po skončení studené války a klíčovou roli nestátních aktérů v něm rozhodně nelze považovat za nový fenomén. Pokud se má tedy hovořit o *novém* humanitarismu, pozornost musí být upřena k 19. století. Právě v tomto století – jak bude vidět z empiricky podložené diskuze – se totiž tento fenomén objevuje poprvé v souvislosti se vznikem nových aktérů nestátního charakteru (Boli – Thomas, 1999). Jak bude také zřetelné, to, co spojuje humanitarismus 19. století s humanitarismem po skončení studené války, je právě jejich silná vazba na koncepci liberální a neoliberalní racionality vládnutí. Právě k pochopení této vazby, která je často přehlížena, sloužila výše přítomná konceptuální diskuze. V obou případech jsou kampaně a činnosti diskurzivně vystavěny kolem představy trpícího jedince. Jde tedy o lidskobebezpečnostní legitimaci, v prvním případě bez specifické bezpečnostní doktríny, ve druhém případě založené na explicitní doktríně lidské bezpečnosti. Tento rozdíl ovšem nezakrývá řadu společných rysů obou humanitarismů, včetně diskurzivního přenosu z prvního na druhý. Je zřejmé, že v souladu s výše uvedenou diskuzí o vývoji liberální racionality vládnutí nelze čekat, že by humanitarismus po skončení studené války představoval pouhou replikaci zkušenosti z 19. století. Naopak, řada charakteristik je v obou humanitarismech odlišná, a to vzhledem k nepravděpodobnému a do velké míry nahodilému vývoji mezinárodní politiky a historie. Pro tuto stať je však rozhodující normativní rezonance mezi humanitarismy a ústřední role nevládních aktérů v jejich artikulaci, která byla v obou případech umožněna právě prosazením liberálních racionalit vládnutí. Jak jsem ukázal jinde (Hynek, 2008 a), existuje úzký vztah mezi vytvořením se aktivních subjektů v bezpečnostní oblasti – zde nevládních organizací – a objevením se trpícího jedince jako předmětu – či referenčního bodu – bezpečnosti.

Ačkoliv APL kampaň je ve většině studií oslavována jako ukázka bezprecedentního fenoménu, jenž je spojen s novým makrostrukturálním uspořádáním období po skončení studené války, opak je pravdou. Kampaň naopak vykazuje podobné charakteristiky s humanitárními kampaněmi 19. století, a to jak původem, aktéry, stylem argumentace a vedením kampaně, stejně jako právním výstupem. Toto tvrzení odpovídá Foucaultovu postřehu o podobnostech klasické liberální racionality vládnutí 19. století a neoliberalní racionality vládnutí. Takový pohled naopak nepotvrzuje přesvědčení Rosenaua, Wapnera

a dalších o *bezprecedentní* transformaci současné světové politiky, způsobené nárůstem moci NGOs a informačních technologií. Ke kampaním 19. století vykazujícím zjevné prvky liberální racionality vládnutí patří například kampaň za zakotvení volebního práva žen, přestože pro účely této stati zůstávají stěžejní kampaň spojené se snahami o humanitární odzbrojení. Nejvýznamnějšími událostmi 19. století byly v této oblasti St. Petersburgská konference (1868) a zejména I. Haagská mírová konference (1899). Právním výstupem první z nich byla *St. Petersburgská deklarace*, která zakázala používání výbušných, třaskavých či zápalných nábojů o váze menší než 400 gramů; výstupem druhé v oblasti odzbrojení pak následně tři deklarace, jež zakázaly tříštivé (*dum dum*) náboje, dělostřelecké patrony šířící dusivé či zhoubné plyny a shazování výbušnin z horkovzdušných balónů (*Goldblat, 2002*).

Důležitou společnou charakteristikou kampaň ICBL a výše uvedených kampaní v 19. století je to, že myšlenka svolat konferenci je spjata s konkrétním státníkem: v prvním případě s kanadským ministrem zahraničních věcí Lloydem Axworthym a v dalších dvou případech s ruským carem Mikulášem II. (*Rutherford, 1999*). Rozdíly mezi státníky a zeměmi, které reprezentovali, jsou zjevné. Vládu Mikuláše II. – na rozdíl od kanadské vlády – není možné přes jisté liberalizačně-osvícenské snahy považovat za vládu, vykazující prvky liberální racionality. Navíc lze jeho činnosti, spojené s omezováním zbrojení, chápat jako reakci na stav, kdy Rusko začalo technologicky ztrácet krok s ostatními zeměmi, především s Anglií a s čerstvě sjednoceným (1871) a intenzivně zbrojícím Německem. To však nezastírá důležitost pro klíčový argument této části, to jest, že se Mikuláš II. – stejně jako Axworthy (i když z jiných důvodů) – ujal role iniciátora nových norem (*tzv. norm entrepreneur*) a že vlastní dynamika jednání na obou konferencích 19. století byla – stejně jako v případě APL kampaň – ovlivněna nevládními aktéry. Ti využili této příležitosti a formovali nejen veřejné mínění, ale i samotné představy státníků o bezpečnosti.

Argumentace v průběhu kampaní, stejně jako samotný styl vedení kampaň nasvědčují tomu, že lze hovořit o liberální racionalitě vládnutí. Na argumentaci výše uvedených kampaní, týkajících se snah o humanitární odzbrojení a o vytvoření lidskobebezpečnostně založených právních norem, lze sledovat to, co Foucault (*Foucault, 1991*) nazývá proměnou jedince v účinný a akceschopný politický subjekt. Názorným důkazem je diskurzivní zaměření humanitárního odzbrojení 19. století spíše na jedince než na stát. Jak Colin Gordon (*Gordon, 1991, s. 26–27*) podotýká, liberální racionalita vládnutí se netýká jen ekonomické dimenze, nýbrž celého funkčního mechanismu výkonu politické suverenity. Prezident I. plenárního zasedání během I. Haagské mírové konference tak považuje za základ setkání „*liberální účel zachování harmonie a snížení hrůz války*“ a nizozemská vláda, jež konferenci hostila a financovala, v pozvánce apeluje na státy, aby se snažily „*najít nejúčinnější prostředky k zajištění míru a kontroly zbrojení*“ (*Rutherford, 1999, s. 36, 42, zdůrazněno autorem*). Důvodem zákazu určitých typů zbraní v případě dvou prvních kampaní bylo zmírnění utrpení vojáků. Obraz trpícího jedince, zvláště pak civilistů, se stal základem pro kanadského ministra zahraničí Lloyda Axworthyho, který diskurzivně napojil svůj politický projekt na kampaň 19. století: „... *těžko lze nalézt oblast, která by byla na prahu nového tisíciletí důležitější než ochrana civilistů ve válce. Haagská mírová konference založila v roce 1899 program jednání... [S]vět potřebuje nový pořad jednání, jímž je snaha přivést civilisty do středu zahraniční politiky. Hrací silou generace zapojené do I. Haagské konference, odehrávající se v době, kdy civilisté nebyli vtaženi do bojů, byla snaha o účinnější války lidštější prostřednictvím vytvoření pravidel ochrany vojáků*“ (*Axworthy, 1999*).

Liberální racionalitu vládnutí lze v případě humanitárních kampaní 19. století spatřovat v několika oblastech. Jde zejména o produkci vědění o bezpečnosti nevládními aktéry a o jeho dodání vládám v kontextu probíhajících mírových konferencí. Vedle toho ji lze zaznamenat ve strategické medializaci této oblasti, která souvisela s nátlakovou činností těchto aktérů. Vlády musely stále častěji brát na vědomí veřejné mínění v liberalizujících

se společnostech a byly pod nátlakem významných osob, organizací prosazujících humanitární ideály a mír, sdružení právníků a učitelů a podobně. Za nejvýznamnějšího nevládního aktéra v produkci nového typu vědění o bezpečnosti a ve snaze směřovat pozornost vlád k humanitárnímu utrpení a přes něj následně k humanitárně orientovanému odzbrojení je možné považovat Mezinárodní výbor Červeného kříže (*International Committee of the Red Cross – ICRC*), (Finnemore, 1999). Tato organizace byla založena švýcarským občanem Henrym Dunantem v reakci na jeho bezprostřední svědectví bitvy u Solferina (1859). Dunant následně napsal knihu vzpomínek na bitvu a rozeslal ji všem významným nevládním, vládním i vojenským představitelům té doby. V roce 1863 uspořádal ICRC konferenci, na níž se mezi vládami, členy ICRC a nezávislými delegáty, z nichž řada reprezentovala tehdejší mezinárodní pacifisticko-federalistické hnutí, diskutovalo o zásadách mezinárodního humanitárního práva. Tyto zásady byly později vtěleny do *Ženevských úmluv* (Lavoyer – Maresca, 1999). Diskutované návrhy a tento typ vědění byly následně propojeny se snahami o odzbrojení. Jednotícím prvkem byl právě trpící jedinec v rámci utvořené oblasti humanitárního odzbrojení.

Za další vlivné nevládní aktéry v oblasti humanitárního odzbrojení 19. století lze považovat – vedle velmi aktivního a pro vytváření nezávislého vědění o lidské bezpečnosti důležitého ICRC – nevládní organizace prosazující mír a odzbrojení. Rozhodnutí Mikuláše II. svolat konference je v literatuře obvykle spojováno s intenzivním lobováním Dr. Darbyho, tajemníka Londýnského společenství za mír (*Rutherford, 1999*), se spoluzakladatelkou Rakouské společnosti pro mír a nositelkou Nobelovy ceny za mír baronkou Berthou von Suttnerovou (*Goldblat, 2002; Abrams, 1962*) či se spisovatelem Ivanem Blochem. Poslední jmenovaný se systematicky zabýval sociálními a technologicko-ekonomickými důsledky války a měl na Mikuláše II. velký osobní vliv. Z průběhu vlastních jednání je patrné, že formální a neformální dimenze diplomatických jednání byly úzce propojeny. Nevládní aktéři byli přítomni na chodbách a v okolí vlastních jednání a událostem, včetně jednotlivých výzev nevládních aktérů, byl vyhrazen velký prostor v tisku (*Eyffinger, 1999; Tuchman, 1996, kapitola 5*). Britský historik Alfred Zimmern tak zkušenost I. Haagské mírové konference shrnul termínem *otevřená diplomacie* (*open diplomacy*) – místo setkání diplomatů, právníků a obhájců humanitárních a mírových principů (*citováno dle Caron, 2000, s. 14*). Navíc, liberální racionalita v oblasti humanitárního odzbrojení, vyznačující se zaměřením na utrpení jedince, byla promítnuta během I. Haagské mírové konference i do tzv. Martensovy klauzule, jež zakládá ochranu civilistů a vojáků i v případech, které nejsou explicitně zahrnuty do *Řádu pozemní války* a do *Úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války*. Klíčovým argumentem klauzule je důležitost veřejné morálky (*public conscience*). Martensova klauzule byla vložena v roce 1997 i do úvodní části *Ottawské úmluvy* zakazující nášlapné miny, což jen potvrzuje, že výše uvedené kampaně 19. století a APL kampaň spojuje obdobná liberální koncepte s lidskobebezpečnostní legitimací normativní změny.

Neoliberální humanitarismus 21. století: disciplinární dohled a nový kontraktualismus

Dvě předchozí části této stati ukázaly teoretické předpoklady, stojící u zrodu lidskobebezpečnostně založeného humanitárního odzbrojení. Teoretická konceptualizace vývoje liberálního řádu a diachronní řez, který se zaměřil na původní humanitarismus 19. století, umožnily porozumět, jak je možné vysvětlit nárůst role nevládních aktérů v této oblasti. Zmiňované části stati zaměřily pozornost na analogie a podobné charakteristiky v oblasti lidské bezpečnosti. Teoretická konceptualizace však současně umožnila odhalit kvalitativní posuny v roli, pozici a funkci nevládních organizací v čase. Zejména šlo o argument, že stávající neoliberální racionalita vládnutí současně obsahuje individualizující i totalizující dimenzi, v jejímž rámci se stává jedinec či NGOs trvale manipulovaným subjektem, jenž musí neustále reagovat na vládní stimuly.

Vedle konceptuální části, která identifikovala tento posun jako kvalitativní proměnu, bude cílem této části ukázat stejný posun i v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. To bude učiněno na základě empirických zjištění, včetně poznatků z mnoha provedených 30 elitních rozhovorů s vládními i nevládními představiteli v Kanadě mezi lety 2006–2008, a provedeno bude ve třech krocích. Obecně tato část bude tvrdit, že zaměření kritické analýzy pouze na individualizující dimenzi neoliberální racionality vládnutí je ve své částečnosti mylné. Výslednice tohoto přemýšlení – tedy zachycení neoliberalismu jako racionality expandující svobody a autonomie – je heuristicky i explanačně neproduktivní. Druhým krokem bude ukázat a charakterizovat současný disciplinární režim, v němž se NGOs činné v oblasti humanitárního odzbrojení ocitly. Romantizující představa emancipace NGOs a měkké moci v domněle symbiotické spolupráci mezi nimi a vládami států vezme za své. Součástí bude opuštění weberianského modelu moci jako něčeho, co lze vlastnit a akumulovat (*possessive power*), a nahrazení za nietzsche-foucaultovský vztahový model moci (*relational power*). Jak podotýká Michel Foucault, „*moc není uplatňována [applied – poznámka autora] na jedince, ale prochází jimi*“ (Foucault, 2003, s. 29). Ve třetím kroku bude jako konkrétní ilustrace neoliberálního disciplinárního režimu, v němž se NGOs ocitly, použita oblast analýzy a hodnocení rizik pro domnělou spolehlivost NGOs. Právě tato technika nastavuje rámec „partnerství“ mezi NGOs a donorskými vládami ve studované oblasti.

K porozumění vztahu mezi neoliberální racionalitou vládnutí a disciplinárním režimem kontroly činnosti a financování NGOs vládami v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení je v rámci této části třeba vymezit několik souvisejících konceptů. Prvním z nich je již použitý koncept racionality vládnutí. Ta představuje širší kontext a může být specifikována jako řada diskurzů vládnutí strukturujících sociopolitický řád. Racionalita vládnutí následně slouží jako mřížka, v jejímž rámci jsou konstituovány politické subjekty – zde NGOs. Politické subjekty ani politická „realita“ tak nepředcházejí danou racionalitu vládnutí, nýbrž jsou jejími výsledky. Politická racionalita tak slouží jako strukturální terén pro specifičtější *vládní programy*, vymezené jako „*explicitní a plánované pokusy ke zlepšení či přeměně existujících režimů činnosti*“ (Dean, 1999, s. 211). Právě explicitní doktrína lidské bezpečnosti tak, jak byla představena kanadskou vládou, je ústředním příkladem vládního programu.

K implementaci vládních programů slouží technologie moci, jež se skládají z „*rozličných prostředků, mechanismů a nástrojů, s jejichž pomocí je zajištěno praktické vládnutí*“ (Dean, 1999, s. 212). Metaforicky si je lze představit jako dopravní prostředky, které slouží k dosažení vytyčených cílů či úkolů. Každá z těchto technologií moci se dále skládá z řady technik. Zatímco technologie jsou obecnými dopravními prostředky, techniky je možné vypodobnit jako konkrétní druhy dopravních prostředků, které je třeba použít a zkombinovat k dosažení vytyčeného cíle. Posledním konceptem je režim pravdy (*regime of truth*) s bezprostřední funkcí ospravedlnit konkrétní rozhodnutí a/nebo činnost. Pomocí propojení těchto rozhodnutí a činností se širší mřížkou konkrétní politické racionality režim pravdy účinně legitimizuje samotné racionality a dává jim konkrétní obsah. Tento režim je klíčovým mechanismem udržení celého systému v chodu. Na stranu jednu předstírá univerzální, objektivní a časoprostorově neměnnou pravdu, ovšem současně je zřejmé, že je sám formován politickým řádem a racionalitou, které se snaží legitimovat a vypodobnit jako neměnné. Jak podotýká Michel Foucault, „*pravda není vnější mocí... každá společnost má svůj režim pravdy, svou »obecnou politiku« pravdy. Tím jsou míněny typy diskurzů, které jsou společensky přijaty jako pravda, stejně jako mechanismy a příklady, které nám umožňují rozlišit mezi pravdivými a klamavými tvrzeními*“ (Foucault, 1980, s. 131).

Ve světle foucaultovské teoretické konceptualizace povahy a vývoje liberalismu a postavení nevládních aktérů v něm je překvapivé, že řada současných kriticky laděných studií této problematiky vypodobňuje neoliberální racionalitu vládnutí jako racionalitu auto-

nomizace NGOs, která je považována za důkaz jejich emancipace. Předpoklad, na němž tyto studie stojí, spočívá na představě NGOs získávajících současně zodpovědnost (*responsibility*) a autonomii. Toto je vnímáno jako obecný rys v zemích s neoliberální racionalitou vládnutí a jako příklad bývá udávána oblast lidské bezpečnosti.

Ole Sending a Iver Neumann (*Sending – Neumann, 2006, s. 651*) tak vypodobňují norské NGOs v oblasti humanitárního odzbrojení po skončení studené války, konkrétně v zde studované problematice APLs, jako aktivní, „*svobodné a autonomní subjekty*“. Tito autoři, stejně jako Daniel O'Connor a Suzan Ilcanová (*O'Connor – Ilcan, 2005, s. 6*) specificky pro Kanadu tvrdí, že nárůst zodpovědnosti jde ruku v ruce s nárůstem autonomie těchto NGOs. Nicméně takové chápání je mylné hned ve dvou rovinách: konceptuální a empirické. Konceptuálně ignoruje Foucaultem zdůrazněnou tendenci neoliberální racionality vládnutí k totalizaci kontroly činností NGOs vládou. Empiricky jde o neudržitelné tvrzení ve světle mého vlastního primárního výzkumu vztahu mezi kanadskou vládou a NGOs působícími v oblasti APLs, který jsem provedl v letech 2006–2008.

Stať se tak specificky zaměří na období, které následovalo po úplném zákazu APLs *Ottawskou úmluvou* v roce 1997. Právě toto období je ignorováno prakticky ve všech existujících studiích, které se zabývají povahou a činností NGOs v oblasti APLs. Jak bude přitom vidět, právě toto období je zásadní pro porozumění problematičnosti emancipačního diskurzu o NGOs a naopak pro porozumění charakteristikám neoliberálního disciplinárního režimu v tomto a řadě dalších obdobných témat lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. Zjištění z tohoto výzkumu (*Hynek, 2010*) hovoří jasně: proces přenosu zodpovědnosti z kanadské vlády na NGOs nebyl doprovázen nárůstem jejich autonomie a svobody, nýbrž *drastickým snížením jejich autonomie a svobody* v rozhodování i činnosti nevládních organizací.

Strukturálně založená neoliberální racionalita vládnutí v oblasti humanitárního odzbrojení může být zkoumána přes své viditelné projevy. Takový zde zkoumaný projev představuje neoliberální disciplinární režim financování NGOs kanadskou vládou v oblasti APLs. Zavedení tohoto režimu je příčinou snížení rozmanitosti NGOs ve sledované oblasti, stejně jako různých typů vztahů mezi různými typy NGOs a vládou. Režim striktně vymezil ontologické možnosti vztahu mezi NGOs a vládou. V rámci tohoto nastavení měly NGOs na výběr – buď tento finanční režim odmítnout a nedosáhnout na vládní zdroje v oblasti jejich působení (za výjimku, která šla touto cestou, lze považovat především Amnesty International, včetně její kanadské pobočky, která si prakticky jako jediná zachovala povahu nátlakové NGO; *advocacy NGO*), nebo režim přijmout a přeměnit se v požadovaném směru v depolitizované NGOs, poskytující služby a veřejné statky (*public-goods NGOs*; *service-delivery NGOs*); prakticky všechny ostatní NGOs, například Oxfam či CARE). Významnou charakteristikou nového režimu byl odklon od do té doby převládajícího nepodmiňovaného financování, které zahrnovalo financování provozu dané NGO jako takové (nájem, energie, autonomně vymyšlené projekty a podobně; tzv. *core funding*), a příklon k projektovému financování (*project funding*). V rámci druhého nesmějí být žádné peníze použity na výše uvedené činnosti (*Scott, 2003; vlastní rozhovory*). Transferové platby formou grantů, které nepodléhaly auditům, byly zrušeny a nahrazeny vládními příspěvky (typicky 50–75 % celkové částky pro projekt, zbytek se musí NGO snažit získat jinde). Ty jsou podmíněny dodržením řady pravidel a jsou předmětem vnějších auditů. NGOs aktivní v oblasti lidské bezpečnosti obecně, stejně jako ty působící přímo v oblasti APLs jsou nuceny o ně soupeřit ve výběrovém řízení, a to buď individuálně, či stále častěji v konsorciích, jež často zahrnují i partnery z rozvojových zemí. Nezamýšleným důsledkem tohoto neoliberálního režimu je homogenizace nevládního sektoru, která proběhla formou objevení se dvou štěpení: 1) velké versus malé NGOs, 2) NGOs poskytující služby a veřejné statky versus nátlakové NGOs. Analyzovaný režim vedl k naprosté dominanci prvních typů v každém páru, což je ve výrazném kontrastu se situací před rokem 1997. NGOs navíc začaly být nuceny vypracovávat a postupovat zprávy (*reporting*)

vládním specialistům a projektovým sponzorům, raději než cílovým společenstvím v dané lokalitě.

Podepsání *Ottawské úmluvy* představuje zlom z hlediska povahy činností zainteresovaných NGOs. Samotná kampaň, ač role kanadské (a norské) vlády v jejím směřování byla větší, než je typicky připouštěno, vykazovala shodu s tím, co Barbara Cruikshanková (*Cruikshank, 1993*) a Anna Yeatmanová (*Yeatman, 1994*) nazývají *technologii občanského zaangažování*. V rámci této technologie je pro vládu cílem přivést NGOs do konzultačního procesu a někdy i k samotným diplomatickým jednáním, aby jim poskytla platformu k vyjádření vlastního názoru na téma. Právě během tohoto období začaly NGOs, zejména *Physicians for Global Survival, Oxfam Canada* a *Project Ploughshares*, poskytovat vládě lidskobebezpečnostní typ expertizy a tím „vzdělávaly“ vládní úředníky. Pokud někde byly občasně politické rozpory mezi NGOs a vládou, pak to bylo v této fázi. Podpisem *Ottawské úmluvy* je předchozí technologie občanského zaangažování nahrazena *technologii nového kontraktualismu*. Ten je spojen právě s totalizující dimenzí neoliberalismu a představuje „celkový posun v povaze liberalismu“ (*Hindess, 1997, s. 26*). Na rozdíl od předchozí technologie dochází právě zavedením nového kontraktualismu k představení neoliberálního režimu financování, jenž byl charakterizován výše. Důsledkem jejich propojení se stává celková depolitizace NGOs činných v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení. NGOs jsou přeměněny z aktivních poskytovatelů vědění a z účastníků politického procesu v zodpovědné agenty implementace vládních programů a prostředků. Toho bylo dosaženo pomocí striktního oddělení tvorby politiky (vláda) od poskytování služeb a implementace této politiky (NGOs). Hlavním cílem vlády se stává zejména zajištění možnosti rovné soutěže mezi NGOs o vládní kontrakty. NGOs v oblasti humanitárního odzbrojení se plně profesionalizují a do stále větší míry závisejí na vládních financích. Dřívější důraz na nevládní (soukromé) dárcovství a dobrovolnost se stává minulostí. Klíčovou charakteristikou těchto rekonstituovaných NGOs je jejich povaha efektivních a výkonných kalkulujících subjektů.

Tuto reakci na vládní tlak shrnul Paul Hannon, výkonný ředitel stěžejního konsorcia *Mines Action Canada*,¹ sdružujícího NGOs činné v oblasti APLs, následovně: „... *muse-li jsme se jako NGOs naučit pořádně pracovat... nemůžeš dělat věci podle dřívější organizace, víš, třeba jako protijaderný protest během studené války. Nemůžeš prostě pracovat s cyklostylem a s pár věcmi na plakátu... nemůžeš být ideologický ohledně těchto věcí, musíš být praktický. A to je důvodem, proč někdy používáme firemní modely – naučíš se řídit [NGO – poznámka autora] jako firmu. To je neefektivnější způsob práce... Přivedeš lidi, kteří jsou jiní než ty, s jinou expertizou, takže dobře fungující správní rady NGOs zahrnují právníky, lidi pověřené získáváním fondů, podnikatele, experty na personalistiku... Museli jsme se to naučit bolestivým způsobem, musíš to udělat, to byla naše část zdokonalení“ (*osobní rozhovor, Ottawa, 27. 4. 2006*).*

Od domácí transformace nevládního sektoru ke globální desekuritizaci lidské bezpečnosti

Jak již bylo řečeno na začátku této stati, jedním z definujících znaků humanitárního odzbrojení v rámci agendy lidské bezpečnosti měl být domněle *globální charakter* politických procesů v této oblasti. Vedle konce studené války a zaniknutí ideologické polarizace mezi tehdejšími bloky bylo jako nejdůležitější faktor identifikováno také související přeskupení strukturální pozice středních mocností (zde Kanady) z role následovníků velmocí do role zemí s vůdčími schopnostmi v prioritních diplomatických a bezpečnostních oblastech. Jak bylo rovněž ukázáno, Andrew Latham aplikoval toto globálně-strukturální vysvětlení na zde analyzovanou problematiku lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení (APL kampaň).

Cílem této části stati není přímo polemizovat s autory těchto vysvětlení, kteří se opírají o představu radikálních transformací světové politiky po skončení studené války. Cílem

není ani zpochybnění role těchto strukturálních faktorů na APL kampaň. Cíl je jiný, a to ukázat, že ačkoli samotná APL kampaň proběhla i díky nim, existují zde i jiné a neméně důležité procesy. Tyto procesy úzce souvisejí s výše představenou Foucaultovou analýzou vývoje liberalismu. Klíčovým argumentem je tvrzení, že povaha těchto procesů není globální, nýbrž národní a lokální a k jejich globalizaci dochází až následně. Cílem této části bude tedy zvýraznění vlivu toho, co Richard Price označuje ve své studii jako nedůležitý „idiosynkratický běh domácí politiky“ (Price, 1998, s. 617). Řečeno slovy Michaela Dillona (Dillon, 1995, s. 339–340), je nezbytné opustit globální makroanalýzu ve prospěch studia místních činností a diskurzů. Jak z této analýzy vyplývá, důležitost tohoto kroku spočívá v možnosti studovat domácí politické procesy, které strukturálně stály za objevením se lidské bezpečnosti, APL kampaně i jejich následné globalizace. Namísto popření globálního charakteru bude tedy pozornost věnována otázce, jaké domácí procesy a racionality vládnutí umožňují (spíše než „vedou k“ v kauzálním smyslu) objevení se nových mezinárodních norem, zde normy úplného zákazu nášlapných min.

K porozumění, jak došlo k APL kampani, stejně jako k vytvoření samotného pole lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení, je třeba studovat *domácí transformace*, které hrály roli *strukturálních podmínek k jejich objevení se (conditions of possibility/emergence)*. Významnými událostmi, které zde budou analyzovány, je vládou iniciovaná série transformací nevládního sektoru v Kanadě. Ačkoli vztah mezi foucaultovskou analýzou liberalismu, kritickým managementem veřejné politiky (*critical public management*) a lidskou bezpečností nebyl doposud studován (*pro výjimku srovnej Hynek, 2008 a; Hynek, 2009*), právě propojení těchto polí umožní plodné, nezploštělé a celkovější porozumění roli NGOs v oblasti humanitárního odzbrojení. Opětovnou transformací nevládního sektoru kanadská vláda nepřímou sehrála rozhodující roli ve vytvoření liberálního a později neoliberálního humanitárního terénu, v jehož rámci mohli nevládní aktéři nejdříve formulovat APL kampaň a který je později směřoval k implementaci vládou financovaných souvisejících programů. Již od konce šedesátých let 20. století si kanadští politici byli vědomi možného potenciálu nevládního sektoru pro výkon činností do té doby prováděných vládou. Tento krok, který souvisel s první krizí sociálního státu a proběhl kromě Kanady v řadě západních zemí (například v USA, ve Velké Británii či v Nizozemsku), byl doprovázen prudkým nárůstem počtu NGOs, přenosem vládních funkcí na ně a souvisejícím nárůstem jejich financování vládou (Gidron – Krammer – Salamon, 1992). V roce 1968 tak ministerská *Canadian International Development Agency* založila oddělení pro styk s nevládním sektorem. Financování bylo poskytováno na „základě vzájemné vstřícnosti“ (Scott, 2003, s. 58, poznámka 3) a unikátním kanadským rysem bylo poskytování velké části tohoto financování politicky angažovaným nátlakovým NGOs (Scott, 2003, s. 14).

Druhá transformace nevládního sektoru proběhla během druhé poloviny osmdesátých let a počátkem devadesátých let 20. století. Tato transformace nevládního sektoru měla dva rozměry: politický a ekonomický. Politický rozměr souvisel s původní snahou tehdejší konzervativní kanadské vlády Mulronyho kooptovat humanitárně a rozvojově orientovaný nevládní sektor s cílem umlčet jeho kritiku a také se ukázat v lepším světle pro nadcházející volby (Page, 1994). Tento sektor – předchůdce pozdějších globálně zasítovaných NGOs specializujících se na oblast lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení – měl v osmdesátých letech stále podobu heterogenního konglomerátu, složeného z levicově pacifistických antireaganovců, environmentalistů a církevních vůdců (Bland – Maloney, 2004, s. 108). Klíčovým prostředkem k dosažení kooptace měly být finanční granty, o něž část tohoto sektoru začala soutěžit. Tato vládní strategie přispěla k postupné profesionalizaci nevládního sektoru a k vytvoření specializovaných NGOs, jako je například *Project Ploughshares*. Ten byl později jedním z významných aktérů APL kampaně, stejně jako ostatních lidskobezpečnostních kampaní (například kampaně za zákaz kazetových bomb či kampaně za omezení ručních palných a lehkých zbraní). Ekonomický rozměr byl navázán na druhou krizi liberalismu na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století,

kteřá byla specifická pro Kanadu a byla způsobena velkým rozpočtovým deficitem země. Další přenos původně vládních činností na NGOs v oblasti mezinárodního rozvoje a bezpečnosti byl motivován snahou ušetřit rozpočtové zdroje (*Hall – Reed, 1998, s. 1–20*) a byl prováděn liberální vládou, která vyhrála volby v roce 1993. Povaha této transformace a série vládou iniciovaných opatření, týkajících se vztahu mezi vládou a NGOs, odpovídají výše analyzované neoliberální racionalitě vládnutí a disciplinárnímu režimu financování.

Ekonomicky motivovaná transformace nevládního sektoru v neoliberální, výkonné a plně profesionalizované NGOs byla následně doprovázena začleněním NGOs činných v oblastech mezinárodního rozvoje a bezpečnosti do konzultačního zahraničně-bezpečnostního procesu v souladu s volebním programem liberálů. Za rozhodující lze pokládat zvýšenou citlivost vlády k nevládní produkci vědění o humanitárním odzbrojení. To se dělo na základě vládního programu Liberální strany Kanady, zaměřeného na lidskou bezpečnost, z roku 1993, který byl spolu s činnostmi Lloyda Axworthyho analyzován na začátku této stati. Důležitost zde spočívá v kombinaci ekonomických transformací, které vyprodukovaly aktivistické a neoliberálně založené NGOs, a zahraničně-bezpečnostních transformací, které umožnily v rámci doktríny lidské bezpečnosti objevení se trpícího jedince potřebujícího ochranu. Ve Foucaultově (*Foucault, 1978, s. 139–144*) konceptualizaci jde o kombinaci tzv. anatomo-politiky (jedinci a NGOs jako výkonné „stroje“ v disciplinárně založeném neoliberalismu – zde implementace vládou financovaných programů humanitárního odzbrojení) a tzv. biopolitiky (jedinec jako zranitelný biologický organismus, jehož život je třeba regulovat na úrovni společnosti – to jest předmět činnosti těchto NGOs). Anatomo-politiku a biopolitiku je nezbytné vnímat jako dva původně nespojené póly. Pokud se týká samotného průběhu APL kampaně (1992–1997), dominantní technologie občanské angažovanosti probíhala blízko k pólu biopolitiky. Až s uzavřením *Ottawské úmluvy*, s depolitizací NGOs a se zavedením logiky neoliberální technologie nového kontraktualismu dochází k propojení biopolitického pólu s anatomo-politickým pólem. Právě propojení oblasti APLs s anatomo-politikou způsobilo, že předchozí politická angažovanost a případný nesouhlas NGOs s vládou byly nově považovány v rámci neoliberálního disciplinárního režimu za neakceptovatelné ideologické plýtvání zdroji.

Humanitární odzbrojení a téma APLs konkrétně se liší od ostatních témat, v nichž je možné studovat pokračující neoliberalizaci a depolitizaci činností NGOs, ve dvou aspektech. Tím prvním je, že ačkoli zde popsané procesy probíhaly v řadě dalších případů – zejména v domácích tématech (například řízení nemocnic či péče o sociálně slabé) – již za studené války, v oblasti APLs to bylo až po roce 1997. Toto „zpoždění“ bylo dáno zejména skutečností, že u tohoto tématu, stejně jako u celé problematiky humanitárního odzbrojení, nešlo o klasické schéma přenosu původně vládních činností formou zadávání zakázek na NGOs. To proto, že téma APLs nebylo původně tématem veřejné politiky a sektoru, nýbrž tématem vojenským v rámci realistické koncepce národní bezpečnosti. Problematika APLs musela být nejdříve přerámována a napojena na diskurzivní formaci humanitárního odzbrojení a lidské bezpečnosti. Tuto fázi, která koresponduje s vlastní kampaní za zákaz APLs, je možné chápat jako diskurzivní resekuritizaci (vojenská sekuritizace APLs jako prostředku pro zajištění státní suverenity → lidskobebezpečnostní sekuritizace APLs jako nehumánní zbraně, která si nevybírá oběti a zabíjí ženy a děti). Druhým aspektem je, že v okamžiku, kdy kampaň skončila, došlo k rychlému proniknutí neoliberální racionality vládnutí, založené na novém kontraktualismu, do tohoto tématu. Neoliberální racionalita spolu se svou kombinací individualizující a totalizující dimenze přinesla depolitizaci a současně i *desekuritizaci* (normalizační pohyb) praktických činností NGOs. Téma APLs, stejně jako další témata humanitárního odzbrojení tak mají desekuritizovaný charakter, který je podtržen přenosem původně domácího neoliberálního modelu poskytování služeb do mezinárodního prostoru v oblasti nexu lidské bezpečnosti a mezinárodního rozvoje.

Na závěr je třeba upozornit na situaci, v níž domácí neoliberální model, utvářející podobu současných NGOs v oblasti lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení, není do mezinárodního systému přenášen jen činnostmi těchto aktérů. Model je přenášen i samotnými vládními institucemi, čehož dokladem je systematické a cílené šíření nového kontraktualismu západními ministerstvy rozvoje, v nichž *Canadian International Development Agency* (CIDA) hraje prim (Hynek, 2009). CIDA představila a na svých serverech hostí speciálně zabezpečenou expertizu mezivládní epistemické sítě (*pro koncept srovnéj Hynek, 2004*) *Learning Network on Program-Based Approaches* (LENPA) s cílem sjednotit přístupy donorů ve vztahu k zemím tzv. třetího světa. První konference na téma *Zodpovědnost (accountability) a management rizik* proběhla v Ottawě v roce 2002. Ve splnění tohoto cíle byla CIDA podle vlastního hodnocení úspěšná a významně pokročil stupeň socializace ministerstev rozvoje ostatních zemí do jejich neoliberálních standardů práce s NGOs (*LENPA Synthesis Report, 2005*). CIDA dále vyvinula speciální typ prostředku ke vzdálenému řízení činností NGOs (*governing at a distance*) ve zde sledované oblasti – tzv. Result-Based Management. Jde o kauzálně založený management činností NGOs, který se zaměřuje na výsledky, nikoli na proces. Činnosti NGOs v oblastech APLs, ručních palných a lehkých zbraní (*small arms and light weapons – SALWs*) i kazetových bomb (*cluster munitions – CMs*) obsahují prvky tohoto managementu.

Nejdůležitější složkou tohoto managementu NGOs je právě řízení a hodnocení rizik (*risk management a risk assessment*), která každá NGO (potenciálně) představuje pro vládu. Použití rozsahu analýzy rizik kanadskou vládou a CIDA je ve srovnávacím měřítku bezprecedentní (*Lavergne – Alba, 2003*). Dostupné informace ukazují, že vládní úředníci zodpovědní za programy lidské bezpečnosti a rozvoje stráví 80 % veškerého času činnostmi souvisejícími s analýzou rizik a zbytek času je určen na vše ostatní: na hodnocení projektů NGOs, na řízení a sledování stávajících projektů a na vývoj nových strategií. Je zajímavé, že tento důraz není vyvolán akutní potřebou, a to vzhledem k tomu, že ne více než 10 % zdrojů není použito NGOs v souladu s plánem (*Canadian Council on Social Development, 2006*). Předmětem těchto hodnocení jsou však nejen kanadské NGOs, ale i jejich lokální nevládní partneři v rozvojových zemích, na něž je kladen obrovský tlak se přizpůsobit něčemu, s čím nemají zkušenosti a co je jim cizí (*Lavergne – Alba, 2003, s. 21*). Navíc kanadská vláda – zejména CIDA – i zde delegovala zodpovědnost za to, že NGOs v rozvojových státech se tyto procedury naučí, na kanadské NGOs. Ty jsou tak „tlačeny k tlaku“ na své „partnery“ (*Lavergne – Alba, 2003, s. 47*). Překvapivým zjištěním zůstává, že stejná dvoukolová procedura hodnocení rizik – v první fázi se NGO musí ohodnotit sama a teprve pak nastupuje specializované oddělení CIDA (*Financial Risk Assessment Unit*) – není použita na ostatní aktéry, kteří získávají od CIDA finance (například na OSN či na Světovou banku). Přitom jakékoli vysvětlení či důkaz správnosti implikace, že NGOs jsou nespolehlivější v používání vládních zdrojů než OSN či Světová banka, chybí.

* * *

Tato stať ukázala, že neoliberální racionalita vládnutí v Kanadě, která regulovala a směřovala činnosti NGOs, byla původně používána jako domácí model poskytování služeb a jiných veřejných statků. Teprve zavedením (*rozšířením*) modelu na oblast lidské bezpečnosti a humanitárního odzbrojení došlo ke globalizaci této racionality zejména prostřednictvím činností NGOs. Právě z důvodu důležitosti studia lokálního původu a procesů byla kritizována literatura, která začíná studium zde zkoumané oblasti rovnou na globální úrovni. Klíčovou otázkou není, zdali je či není konkrétní racionalita vládnutí globální či nikoli, nýbrž kde a jak vzniká a jaké jsou procesy jejího šíření. Tento přístup odpovídá rozlišení, který činí Saskia Sassenová (*Sassen, 2008*). Jak tato autorka podotýká, existují „dvě odlišné sady dynamik, které pohání globalizaci. Jedna zahrnuje vytváření explicitně

globálních institucí a procesů jako například Světovou obchodní organizaci (WTO), finanční trhy, nový kosmopolitismus a tribunály potírající válečné zločiny. Činnosti a organizační formy, jejichž prostřednictvím funguje tato dynamika, utvářejí to, o čem obvykle přemýšlíme jako o globálních měřítcích. Vedle ní je zde ovšem ještě druhá sada procesů, které nezbytně neobnásají globální měřítka jako taková, přestože jsou také součástí globalizace. Tyto procesy se odehrávají hluboko uvnitř území a institucionálních oblastí, jež byly vytvořeny v národních mezích ve většině světa. Co činí tyto procesy součástí globalizace, ačkoli jsou umístěny v národních a samozřejmě i lokálních prostředích, je jejich orientace na globální agendy a systémy. Jde o vícemístné přeshraniční sítě a formace, které mohou obsahovat normativní řády. Spojují lokální a »národní« procesy, instituce a aktéry, ale ne nezbytně prostřednictvím formálního mezistátního systému“ (Sassen, 2008, s. 3).

Role NGOs v humanitárním odzbrojení jako součást normativní doktríny lidské bezpečnosti je přesně případem druhého typu globalizace. Má historické echo v kampaních 19. století, avšak její založení na domácím ekonomickém modelu současně ukazuje odlišnosti neoliberální racionality vládnutí od klasicky liberální racionality. Existence neoliberálem vytvořených poddajných těl (*docile bodies*) současných NGOs ve styku se státním aparátem se liší od dřívějších konfigurací. Na rozdíl od poddajných a disciplinovaných těl předchozí epochy, kterou Michel Foucault (*Foucault, 1977, s. 135–169*) označil za disciplinární společnost, tato stať ukázala, že neoliberální racionalita vládnutí, regulující procesy mezi státem a NGOs v oblasti lidské bezpečnosti, vykazuje rysy toho, co Gilles Deleuze (*Deleuze, 1992*) nazývá *vládnoucí společností (control society)*. Právě kombinace liberální individualizující a totalizující dimenze ve společnosti překonala tradiční rozdělení mezi státním aparátem a společností. Obě entity splývají a nově vytvářejí všeobjímající matici, v níž veškerý ekonomický kapitál může být přeměněn na sociální kapitál. Výsledkem pro zde zkoumanou oblast bylo objevení se humanitárně založených liberálních strategických komplexů (*Duffield, 2002, s. 50–51*). Ty jsou založeny na výše diskutovaných kontraktech, v jejichž rámci si pluralizovaný státní aparát ponechává dohlížecí funkci (*policing*) a vytváří výběrová kritéria či jakýsi metakontrakt.

¹ Jak jsem ukázal jinde, Mines Action Canada bylo klíčovou silou za zákaz APLs v rámci ICBL (Hynek, 2008 a).

Literatura

- Abrams, Irwin (1962): Bertha von Suttner and the Nobel Peace Prize. *Journal of Central European Affairs*, Vol. 22 (1962), No. 3, s. 286–307.
- Axworthy, Lloyd (1997): Canada and Human Security: The Need for Leadership. *International Journal*, Vol. 52 (1997), No. 2, s. 183–196.
- Axworthy, Lloyd (1996): Notes for an address by the Honorable Lloyd Axworthy, Minister of Foreign Affairs to the 51st General Assembly of the United Nations. New York, 25 September 1996 (nečíslováno).
- Axworthy, Lloyd (1999): Notes for an Address by the Honourable Lloyd Axworthy to the Symposium “Civilians in War: 100 Years after the Hague Conference, 99/49”. Ottawa: Library and Archives Canada, 1999.
- Axworthy, Lloyd – Stewart, Christine (1993): Liberal Party of Canada, Foreign Policy Handbook. Ottawa: Liberal Party of Canada, 1993.
- Bátor, Jozef (2008): Foreign Ministries and the Information Revolution: Going Virtual? Leiden – Boston: Martinus Nijhoff Publisher, 2008.
- Beier, Marshall J. (2003): “Emailed Applications are Preferred”: Ethical Practices in Mine Action and the Idea of Global Civil Society. *Third World Quarterly*, Vol. 24 (2003), No. 5, s. 795–808.
- Bland, Douglas M. – Maloney, Sean M. (2004): Campaigns for International Security: Canada’s Defence Policy at the Turn of the Century. Montreal – Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2004.
- Boli, John – Thomas, George M. (eds., 1999): *Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations since 1875*. Palo Alto: Stanford University Press, 1999.
- Borrie, John – Randin, Martin V. (eds., 2005): *Disarmament as Humanitarian Action: From Perspective to Practice*. Geneva: UNIDIR, 2005.
- Brem, Stefan – Rutherford, Ken (2001): Walking Together or Divided Agenda? Comparing Landmines and Small-Arms Campaigns. *Security Dialogue*, Vol. 32 (2001), No. 2, s. 169–186.
- Cameron, Maxwell A. – Lawson, Robert J. – Tomlin, Brian W. (eds., 1998): *To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

- Canadian Council on Social Development (2006). *Pan-Canadian Funding Practice in Communities: Challenges and Opportunities for the Government of Canada. Final Report.* Ottawa: Canadian Council on Social Development (CCSD), June 2006.
- Caron, David (2000): *War and International Adjudication: Reflections on the 1899 Peace Conference.* *American Journal of International Law*, Vol. 94 (2000), s. 4–30.
- Čísar, Ondřej (2003): *Vzniká globální občanská společnost? Nestátní aktéři ve světové politice.* *Mezinárodní vztahy*, ročník 38 (2003), číslo 4, s. 5–23.
- Cooper, Andrew F. – Higgott, Richard – Nossal, Kim R. (1991): *Bound to Follow? Leadership and Followership in the Gulf Conflict.* *Political Science Quarterly*, Vol. 106 (1991), No. 3, s. 391–410.
- Cruikshank, Barbara (1993): *Revolutions within: Self-Government and Self-Esteem.* *Economy and Society*, Vol. 22 (1993), No. 3, s. 327–344.
- Dean, Mitchell M. (1999): *Governmentality: Power and Rule in Modern Society.* London: Sage, 1999.
- Deleuze, Gilles (1992): *Postscript on the Societies of Control.* October, Vol. 59 (Winter 1992), s. 3–7.
- Dillon, Michael (1995): *Sovereignty and Governmentality: From the Problematics of the “New World Order” to the Ethical Problematic of the World Order.* *Alternatives*, Vol. 20 (1995), No. 3, s. 325–363.
- Duffield, Mark (2007): *Development, Security and Unending War.* Cambridge: Polity Press, 2007.
- Duffield, Mark (2002): *Global Governance and the New Wars.* London: Zed Books, 2002.
- Eyffinger, Arthur (1999): *The 1899 Hague Peace Conference: The Parliament of Man, the Federation of the World.* Leiden – Boston: Martinus Nijhoff Publisher, 1999.
- Finnemore, Martha (1996): *National Interest in International Society.* Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Finnemore, Martha (1999): *Rules of War and Wars of Rules: The International Red Cross and the Restraint of State Violence.* In: Boli, John – Thomas, George M. (eds.): *Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations since 1875.* Palo Alto: Stanford University Press, 1999, s. 149–168.
- Finnemore, Martha – Sikkink, Kathryn (1998): *International Norms Dynamics and Political Change.* *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 887–917.
- Foucault, Michel (1977): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison.* London: Penguin, 1977.
- Foucault, Michel (1991): *Governmentality.* In: Burchell, Graham – Gordon, Colin – Miller, Peter (eds.): *The Foucault Effect: Studies in Governmentality.* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1991, s. 87–104.
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977* (collected by C. Gordon). Brighton: Harvester, 1980.
- Foucault, Michel (2007): *Security, Territory, Population, 1977–1978.* Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007.
- Foucault, Michel (2003): *Society Must Be Defended.* London: Penguin Books, 2003.
- Foucault, Michel (2008): *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France, 1978–1979.* Houndmills: Palgrave Macmillan, 2008.
- Foucault, Michel (1978): *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction.* New York: Pantheon Books, 1978.
- Fox, Fiona (2002): *New Humanitarianism: Does It Provide a Moral Banner for the 21st Century? Disasters*, Vol. 25 (2002), No. 4, s. 275–289.
- Gidron, Benjamin – Krammer, Ralph M. – Salamon, Lester M. (1992): *Government and the Third Sector in Comparative Perspective: Allies or Adversaries?* In: Gidron, Benjamin – Krammer, Ralph M. – Salamon, Lester M. (eds.): *Government and the Third Sector: Emerging Relationships in Welfare States.* San Francisco: Jossey-Bass Publisher, 1992.
- Goldblat, Jozef (2002): *Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements.* Thousand Oaks: Sage, 2002.
- Gordon, Colin (1991): *Governmental Rationality: An Introduction.* In: Burchell, Graham – Gordon, Colin – Miller, Peter (eds.): *The Foucault Effect: Studies in Governmentality.* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1991, s. 1–52.
- Gwyn, Richard (2000): *Axworthy Made a Difference.* *The Toronto Star* (Edition 1), September 29, 2000 (Wednesday).
- Hall, Michael H. – Reed, Paul B. (1998): *Shifting the Burden: How Much Can Government Download to the Non-Profit Sector?* *Canadian Public Administration*, Vol. 41 (1998), No. 1, s. 1–20.
- Hannon, Paul, osobní rozhovor. *Ottawa*, 27. 4. 2006.
- Heinbecker, Paul (1998): *Human Security, Remarks for an Address Given to a Canada-US conference in Ottawa on Global Reach: Influencing the World in Different Ways.* Canadian Institute for International Affairs, October 17, 1998 (nečíslováno).
- Hindess, Barry (1997): *A Society Governed by Contract?* In: Davis, Glyn – Sullivan, Barbara – Yeatman, Anna (eds.): *The New Contractualism?* Melbourne: Macmillan Education Australia, 1997, s. 14–26.
- Howel, Jude – Pearce, Jenny (2001): *Civil Society and Development: A Critical Exploration.* Boulder, CO: Lynne Rienner, 2001.
- Hynek, Nik (2008 a): *Conditions of Emergence and Their Effects: Political Rationalities, Governmental Programs and Technologies of Power in the Landmine Case.* *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11 (2008), No. (2), s. 93–120.
- Hynek, Nik (2004): *Epistémická společenství a jejich role ve (světové) politice.* *Politologický časopis*, ročník 11 (2004), číslo 2, s. 134–148.

- Hynek, Nik (2010): How 'Soft' is Canada's Soft Power in the Field of Human Security? In: Hynek, Nik – Bosold, David (eds.): *Canada's Foreign and Security Policy: Soft and Hard Strategies of a Middle Power*. Oxford: Oxford University Press, 2010 (v tisku).
- Hynek, Nik (2007): Humanitarian Arms Control, Symbiotic Functionalism and the Concept of Middlepowerhood. *Central European Journal of International and Security Studies*, Vol. 1 (2007), No. 2, s. 132–155.
- Hynek, Nik (2008 b): Japanese Human Security: A Conceptual and Institutional Analysis. *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, Vol. 7 (2008), s. 1–20.
- Hynek, Nik (2009): Thinking Locally, Acting Globally: Governmentalization-Securitization Interplay in Recent Advanced-Liberal Peace Machinery. In: Larrinaga, Miguel de – Doucet, Mark (eds.): *Security and Global Governmentality: Globalization, Governance and the State*. New York – London: Routledge, 2009 (v tisku).
- Hynek, Nik – Bosold, David (2009): A History and Genealogy of the Freedom-from-Fear Doctrine. *International Journal*, Vol. 64 (2009), No. 3, s. 143–158.
- Hynek, Nik – Chandler, David (2010): *Critical Human Security Studies: Competing Discourses of Emancipation and Regimes of Power*. London – New York: Routledge, 2010 (připravuje se k vydání).
- Hynek, Nik – Teti, Andrea (2010): Saving Identity from Postmodernism? The Normalisation of Constructivism in IR. *Contemporary Political Theory*, Vol. 9 (2010, přijato k publikaci).
- Hynek, Nik – Thomsen, Robert C. (2006): Keeping the Peace and National Unity. Canada's National and International Identity Nexus. *International Journal*, Vol. 61 (2006), No. 4, s. 845–858.
- Hynek, Nik – Waisová, Šárka (2006): Inovační politické činnosti a institucionalizace agendy lidské bezpečnosti: Případová studie vztahu nevládních aktérů s vládami vybraných členských zemí Human Security Network. *Politologický časopis, ročník 13 (2006), číslo 3*, s. 267–284.
- Chandler, David (2004): Building Global Civil Society "from below". *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 33 (2004), No. 2, s. 313–340.
- Chapnick, Adam (2003): The Ottawa Process Revisited: Aggressive Unilateralism in the Post-Cold War World. *International Journal*, Vol. 58 (2003), No. 3, s. 281–294.
- Chrétien, Jean (1995): Speech by Prime Minister Jean Chrétien to the National Forum on Canada's International Relations. Toronto, 11 September 1995 (nečíslováno).
- Keck, Margaret E. – Sikkink, Kathryn (1998): *Activists beyond Borders: Advocacy Network in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 1998.
- Latham, Andrew (2001): Theorizing the Landmine Campaign: Ethics, Global Cultural Scripts, and the Laws of War. In: Irwin, Rosalind (ed.): *Ethics and Security in Canadian Foreign Policy*. Vancouver: University of British Columbia Press, 2001, s. 160–180.
- Lavergne, Réal – Alba, Anneli (2003): *CIDA Primer on Program-Based Approaches*. Gatineau, Quebec: CIDA, 2003.
- Lavoyer, Jean-Philippe – Maresca, Louis (1999): The Role of the ICRC in the Development of International Humanitarian Law. *International Negotiation*, Vol. 4 (1999), No. 3, s. 503–527.
- Lawson, Robert J. (2002): *Ban Landmines! The Social Construction of the International Ban on Anti-Personnel Landmines 1991–2001*. Doctoral Thesis. Ottawa: Carleton University, 2002.
- LENPA Synthesis Report (2005): *Capacity Development under Program Based Approaches*. Washington, D.C., 2005.
- Matthew, Richard A. (2004): Human Security and the Mine Ban Movement II: Conclusions. In: Matthew, Richard A. (ed.): *Landmines and Human Security*. New York: SUNY Press, 2004.
- Matthew, Richard A. – Rutherford, Ken (2003): The Evolutionary Dynamics of the Movement to Ban Landmines. *Alternatives*, Vol. 28 (2003), No. 1, s. 29–56.
- Nye, Joseph, Jr. (1990): *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990.
- O'Connor, Daniel – Ilcan, Suzan (2005): The Folding of Liberal Government: Contract Governance and the Transformation of the Canadian Public Service in Canada. *Alternatives*, Vol. 30 (2005), No. 1, s. 1–23.
- Page, Don (1994): Populism in Canadian Foreign Policy: The 1986 Review Revisited. *Canadian Public Administration*, Vol. 37 (1994), No. 4, s. 573–597.
- Paris, Roland (2001): Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? *International Security*, Vol. 26 (2001), No. 2, s. 87–102.
- Polanyi, Karl (1944): *The Great Transformation*. New York: Farrar & Rinehart, 1944.
- Price, Richard (1998): Reversing the Gun Sights: Transnational Civil Society Targets Land Mines. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 3, s. 613–644.
- Rosenau, James N. (1990): *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.
- Rutherford, Ken (1999): The Hague and Ottawa Conventions: A Model for Future Weapons-Prohibition Regimes? *Non-Proliferation Review*, Vol. 6 (Spring/Summer 1999), No. 3, s. 36–50.
- Sassen, Saskia (2008): *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Scott, Katherine (2003): *Funding Matters: The Impact of Canada's New Funding Regime on and Voluntary Organizations*. Ottawa: Canadian Council on Social Development, 2003.

- Sending, Ole J. – Neumann, Iver N. (2006): Governance to Governmentality: Analyzing NGOs, States, and Power. *International Studies Quarterly*, Vol. 50 (2006), No. 3, s. 651–672.
- Tuchman, Barbara W. (1996): *The Proud Tower: A Portrait of the World Before the War, 1890–1914*. New York: Ballantine Books, 1996.
- UN Security Council (1996): Provisional Record of the 3689th Meeting, Thursday, 15 August 1996 (96-86104 E). New York: United Nations, 1996.
- United Nations Development Programme (citováno jako UNDP, 1994): *Human Development Report: New Dimensions of Human Security*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Wapner, Paul (2004): The Campaign to Ban Antipersonnel Landmines: Potential Lessons. In: Matthew, Richard A. – McDonald, Bryan – Rutherford, Ken (eds.): *Landmines and Human Security: International Politics and War's Hidden Legacy*. New York: State University of New York Press, 2004, s. 251–268.
- Wapner, Paul (2000): The Resurgence and Metamorphosis of Normative International Relations: Principled Commitment and Scholarship in a New Millennium. In: Wapner, Paul – Ruiz, Lester (eds.): *Principled World Politics: The Challenge of Normative International Relations*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2000, s. 1–22.
- Warkentin, Craig – Mingst, Karen (2000): International Institutions, the State, and Global Civil Society in the Age of the World Wide Web. *Global Governance*, Vol. 6 (2000), No. 2, s. 237–256.
- Williams, Jody (2000): David with Goliath: International Cooperation and the Campaign to Ban Landmines. *Harvard International Review*, Fall 2000, s. 87–88.
- Williams, Jody – Goose, Stephen (1998): The International Campaign to Ban Landmines. In: Cameron, Maxwell A. – Lawson, Robert J. – Tomlin, Brian W. (eds.): *To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines*. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 20–47.
- Yeatman, Anna (1994): *Postmodern Revisioning of the Political*. New York: Routledge, 1994.

Poznámka

1) *Stat' byla vypracována jako součást grantu Akademie věd České republiky Lidská bezpečnost: východiska, koncept a použití (kód grantu KJB708140803).*

2) *Autor stati děkuje Jozefu Bátorovi, Davidu Bosoldovi, Davidu Chandlerovi, Neilu Cooperovi, Micku Dillonovi, Robertu Jervisovi, Nicholasi Marshovi, Nikolasi Rosemu, Miku Pughovi, Andreovi Tetimu, Williamu Waltersovi, třem anonymním recenzentům a editorovi monotematického čísla Mezinárodních vztahů za podnětné komentáře v různých fázích výzkumu. Text je věnován ZM.*